

Michal Malatinský

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

Proces retribúcie je dôležitou súčasťou európskych dejín povojnového obdobia. Výnimkou v tomto ohľade nie je ani Slovensko, na ktorého území pôsobili osobitné retribučné sudy v rokoch 1945 – 1948. Napriek veľkému významu tejto problematiky v politických, právnych i sociálnych dejinách Slovenska jej bola dosiaľ venovaná nezaslúžene malá pozornosť,¹ čo sa našťastie v ostatnom období postupne mení.² Mnohé relevantné práce majú však skôr charakter memoárovej literatúry,³ iné sa primárne sústreďujú na niektoré konkrétne procesy pred slovenskými retribučnými súdmi⁴ (najmä na proces proti Jozefovi Tisovi a spol.⁵). Za zmienku stoja aj viaceré publikované dokumenty.⁶

V predkladanej štúdii sa pokúsím prispieť k napraveniu tohto stavu a zameriam sa na opis a zhodnotenie fenoménu retribúcie a retribučného súdnictva na Slovensku v povojnovej Československej republike (ČSR).

- 1 Otázke retribúcie na Slovensku bolo dosiaľ venované iba jedno monografické dielo. RAŠLA, Anton: *Eudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. SAV, Bratislava 1969. Zo starších článkov možno spomenúť BIANCHI, Leonard: Eudové súdnictvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1947. *Právněhistorické studie*, 1966, roč. 12, s. 187–196 a TÝŽ: Úlohy národných výborov pri očiste od fašistov a kolaborantov ľudovými súdmi. *Právny obzor*, 1970, roč. LIII., č. 7, s. 617–623.
- 2 Pozri napríklad BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica 2001, s. 151–166; BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Tilia, Šenov u Ostravy 1998, s. 81–94; KLUBERT, Tomáš: Vznik a špecifika ľudového (retribučného) súdnictva na Slovensku. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*. Ministerstvo obrany ČR – VHÚ, Praha 2010, s. 233–237; LETKOVÁ, Alexandra: Ústavnoprávne aspekty dualizmu v retribučnom zákonodarstve na území Československej republiky. In: LYSÝ, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Preměny ústavného práva Kontinuita a diskontinuita*. Atticum, Bratislava 2014, s. 119–137; MASKAL, Radoslav: Retribúcia ako jeden z faktorov mocenského boja medzi komunistami a demokratmi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.): *Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie po roku 1989*. Universum, Prešov 2007, s. 111–120; TÝŽ: Retribučné nariadenia v Československu a ťažkosti spojené s ich aplikáciou. *Dejiny*, 2007, roč. 2, č. 2, s. 85–92; PETRANSKÝ, Ivan: Eudové súdnictvo na Slovensku v roku 1948. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*, s. 238–252; TÝŽ: Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948. In: *Historický zborník*, 2005, č. 1, s. 94–108; SYRNÝ, Marek: Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. *Acta historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, s. 137–147; ŠTEFANICA, Ján: Nariadenie č. 33/1945 Sb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. In: LYSÝ, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Právo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, Csc.* Atticum, Bratislava 2014, s. 270–293. Prispieť sa snažil aj autor tejto štúdie. Porov. MALATINSKÝ, Michal: Retribučné dekréty a retribučné nariadenie: legislatívna stránka retribučného dualizmu v povojnovej ČSR. In: ILLYOVÁ, Zuzana – ŠTEFANICA, Ján (eds.): *II. česko-slovenské stretnutie doktorandov*

Retribúcia a jej medzinárodnoprávny rozmer

Pojem retribúcia pochádza z latinčiny. Podstatné meno *retributiō* označuje nápravu, odmenu alebo odplatu. V treťom uvedenom význame toto slovo vstúpilo do moderných česko-slovenských dejín ako pojem označujúci stíhanie, súdenie a potrestanie zločinov, ktorých sa na českom a slovenskom národe dopustili nemeckí a maďarskí okupanti a tiež domáci kolaboranti v období pred a počas druhej svetovej vojny.⁷ Retribúcia v rokoch 1945 – 1948 však bola súčasťou medzinárodného fenoménu, ktorého náplňou bolo súdenie a potrestanie vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti a ďalších zločinných konaní s desiatkami miliónov civilných obetí. Práve vnímanie odplaty ako účelu (cieľa) trestu je pre retribúciu charakteristické. Retribučné

-
- a postdoktorandov v obore právnych dejín a rímskeho práva.* Atticum, Bratislava 2014, s. 46–58 a TÝŽ: Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. UCM, Trnava 2015, s. 10–40.
- 3 DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*. SAV, Bratislava 1961; JAMNICKÝ, Aristid: *Oprášené histórie*. Jozef Malíček – PAMA, Bratislava 2002; LOJEK, Barnabáš: *Kým nie je neskoro*. Rak, Bratislava 2011; RAŠLA, Anton: *Oneskorená výpoveď*. Klub bratislavských antifasistov, Bratislava 2001; TÝŽ: *Spomienky spoza mreží*. Vidas, Banská Bystrica 1998; TÝŽ: *Zastupoval som Československý štát: Významie*. Privatpress, Prešov 2000 a RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest: *Proces s Dr. J. Tisom*. Tatrapress, Bratislava 1990.
 - 4 V tejto súvislosti uvádzam napr. KRIŠTOFÍK, Juraj: Súdne procesy s veliteľom POHG v Novom Meste nad Váhom Jozefom Gašparikom a staroturianskym vládnym komisárom Júliusom Tomkom. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*, s. 265–299; MALATINSKÝ, Michal: Proces s podplukovníkom Jánom Šmigovským pred Národným súdom. *Pamäť národa*, 2015, roč. 11, č. 1, s. 19–37 a PODOLEC, Ondrej: K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky. In: STŘEDOVÁ, Veronika – ŠTĚPÁN, Jiří a kol.: *České, slovenské a československé dějiny 20. století V*. Ofts, Ústí nad Orlicí 2011, s. 105–115.
 - 5 Porov. ABRAMS, Brad: The Politics of Retribution: the Trial of Jozef Tiso. *East European Politics & Societies*, 1996, č. 2, s. 255–292; BARNOVSKÝ, Michal: K niektorým otázkam súdneho procesu s Jozefom Tisom. In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. SAP, Bratislava 1992, s. 308–320; TÝŽ: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. *Historický časopis*, 1992, roč. 40, č. 4, s. 457–472; BLEHOVÁ, Beáta: Prípad „Jozef Tiso“: Útek, internácia, vydanie. In: RYDLO, Jozef (ed.): *Fidei et Patriae*. PostScriptum, Bratislava 2008, s. 84–95; ČECHOVÁ, Františka: Svedectvo prezidentovho biskupa: Výpoveď arcibiskupa Karola Kmečka pred Národným súdom 6. 1. 1947. *Nové historické rozhľady*, 2012, roč. 2, č. 1, s. 65–90; KAMENEC, Ivan: Proces, ktorý sa vlastne dodnes neskončil... In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUEOVÁ, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov*. VEDA, Bratislava 2013, s. 130–144; KLUBERT, Tomáš: Politické pozadie a bezpečnostné aspekty procesu s Dr. Jozefom Tisom a spol. *Pamäť národa*, 2011, roč. 7, č. 1, s. 29–45; RYCHLÍK, Jan: Proces s Jozefom Tisom v roce 1947. *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 574–601; SOKOLOVIČ, Peter: Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom. *Pamäť národa*, 2011, roč. 7, č. 3, s. 4–21; SYRNÝ, Marek: Politické aspekty súdneho procesu s Dr. Jozefom Tisom. *Acta historica Neosoliensia*, 2004, roč. 7, s. 141–148 a VNUK, František: Retribučné súdnictvo a proces s Jozefom Tisom. In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*, s. 287–307.
 - 6 Väčšina sa z nich obsahovo tiež viaže k procesu s J. Tisom a spol. Pozri najmä BOBÁK, Ján: Proces proti Dr. Jozefovi Tisovi a posledné chvíle jeho života. *Nové historické rozhľady*, 2014, roč. 4, č. 1, s. 65–111; GREČO, Martin: *Prezident Dr. Jozef Tiso očami obhajcu Dr. Martina Greču*. Garmond, Partizánske 1993; JUDÁK, Viliam – MÁJEK, Stanislav: *Svedecká výpoveď Dr. Karola Kmečka v súdnom procese s Dr. Jozefom Tisom*. Stanislav Májek, Bratislava 2013 a KAPLAN, Karel: *Dva retribuční procesy: Komentované dokumenty 1946–1947*. ÚSD ČSAV, Praha 1992. Treba spomenúť aj šesťdielnu edíciu dokumentov *Pred súdom národa*. Poverenictvo informácií, Bratislava 1947.
 - 7 MADAR, Zdeněk a kol.: *Právnícký slovník II. díl, P–Ž*. Orbis, Praha 1978, s. 226.

trestné činy mohli byť spáchané iba za osobitných okolností, ktoré zanikli s pádom nacistického Nemecka po druhej svetovej vojne. Preto tu tresty nemohli sledovať primárny účel prevencie alebo zabránenia ďalšej trestnej činnosti, ale dôraz sa kládol na odplatu (retribúciu), sekundárne aj na nápravu (najmä menej významných) páchatelov a generálnu prevenciu v spojení s ďalšími denacifikačnými a defašizačnými opatreniami. Malo sa tým doceliť toho, aby sa už nikdy neopakovali hrôzy druhej svetovej vojny a ľudská spoločnosť bola do budúcnosti ochránená pred návratom nacistizmu alebo fašizmu do politicko-mocenskej sféry.⁸

Vzhľadom na globálnosť svetového konfliktu, jeho charakter útočnej vojny a jeho dovtedy bezprecedentné dôsledky v podobe obrovských strát na životoch, masových perzekúcií či hospodárskych škôd, vytvorili víťazné mocnosti medzinárodnoprávny rámec pre povojnové procesy so zodpovednými osobami, ktoré sa dopustili okrem iného zámerného a vopred premysleného zločinného sprisahaní za účelom spáchania útočnej vojny, vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti.⁹ V tzv. Svätajakubskej deklarácii z 13. januára 1942 vyjadrili v Londýne predstavitelia vlád spojeneckých krajín,¹⁰ včítane zástupcov exilovej československej vlády, záväzný sľub súdne potrestať vojnových zločincov. Rovnako tu bolo prvýkrát načrtnuté vymedzenie pojmu „vojnový zločin“. V neskoršej Moskovskej deklarácii z 30. októbra 1943 vyhlásili zahraniční ministri ZSSR, USA a Veľkej Británie, že zodpovedné osoby (deklarácia spomína výslovne iba Nemcov) budú súdené a potrestané trestnými súdmi v krajinách, v ktorých sa dopustili zločinov, *podľa zákonov týchto oslobodených krajín a slobodných vlád, ktoré tam budú zriadené*.¹¹ Definitívnym medzinárodnoprávnym podkladom, na základe ktorého sa realizovalo potrestanie nacistických vojnových zločincov, bola dohoda veľmocí (London Agreement) z 8. augusta 1945 o zriadení Medzinárodného vojenského tribunálu (International Military Tribunal – IMT). Táto dohoda obsahovala ustanovenia hmotnoprávneho, ale aj procesnoprávneho charakteru. Zároveň k nej bola priložená Charta medzinárodného vojenského tribunálu, na základe ktorej bol zriadený súdny dvor v Norimbergu *pre posúdenie a potrestanie hlavných vojnových zločincov európskej osi, ktorý mal súdiť a trestať osoby, ktoré spáchali, konajúc v záujme krajín európskej osi, či už ako jednotlivci alebo ako členovia organizácií, niektorý zo zločinov, uvedených v samotnej Charte (zločiny proti mieru, vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti)*.¹² Tieto dokumenty mali tiež za následok vznik novodobého medzinárodného práva trestného

8 V slovenskom kontexte bol tento účel retribúcie pregnantne vyjadrený v rozsudku Národného súdu nad Sigmundom Keilom z 22. júna 1946. *Slovenský národný archív* (ďalej len SNA), f. Úrad obžaloby pri Národnom súde (ďalej len ÚO-NS), škatuľa (ďalej len šk.) č. 8, spisová značka (ďalej len sp. zn.) Onfud 57/45.

9 Pozri rozsudok Medzinárodného vojenského tribunálu. *Norimberský proces: Sborník materiálů, díl druhý*. Orbis, Praha 1953, s. 496.

10 Išlo o zástupcov exilových vlád Belgicka, ČSR, Francúzska, Grécka, Holandska, Juhoslávie, Luxemburska, Nórska a Poľska za prítomnosti pozorovateľov zo ZSSR, Veľkej Británie, britských domínií, Indie a Číny.

11 Samozrejme, podľa Moskovskej deklarácie mali byť hlavní zločinci trestaní osobitne. RAŠLA, Anton: *Ludové súdy v Československu...*, s. 18–23. Porov. EČER, Bohuslav: *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního*. V. Linhart, Praha 1948, s. 62–68.

12 RAŠLA, Anton: *Ludové súdy v Československu...*, s. 23–26.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

v 20. storočí¹³ a zmenu chápania vnútornej suverenity štátov, z ktorej bolo vyňaté stíhanie osôb podozrivých zo spáchania zmienených zločinov. Retribúcia tak nebola iba spoločenským či spoločensko-politickým fenoménom v povojnovej Európe, ale aj fenoménom trestnoprávnym.

Retribučné súdnictvo v ČSR a tiež v ďalších štátoch, ktoré boli zmluvnými stranami uvedených dohôd, bolo síce vnútroštátneho charakteru, čo sa týka organizácie, kompetencie a formulácie deliktov, ale z hľadiska ideového a z hľadiska medzinárodných záväzkov štátu boli retribučné súdy zároveň orgánmi medzinárodnej spravodlivosti.¹⁴

Príprava a prijatie slovenského retribučného predpisu

Pôvodne sa, samozrejme, predpokladalo, že pre celé obnovené Československo bude platiť spoločná československá retribučná norma. Jej prípravy v rámci londýnskej exilovej vlády začali v roku 1942 a vtedy boli vypracované aj prvé návrhy.¹⁵ Na Slovensku bola situácia zásadne odlišná. Až tzv. Vianočnou dohodou z roku 1943, ktorú v Bratislave uzavreli predstavitelia občianskeho a komunistického odboja, bola vytvorená ilegálna Slovenská národná rada (SNR) a boli položené základné východiská jej politického a programového zamerania. Predpokladané vytvorenie *novej* ČSR a prevzatie všetkej politickej, zákonodarnej a výkonnej moci na Slovensku *v prvej príhodnej chvíli* vytvorili nutné predpoklady pre neskoršiu existenciu slovenského národného orgánu s legislatívnou právomocou.¹⁶ V tomto období „ilegality“ odbojového hnutia vznikla prvýkrát myšlienka samostatnej slovenskej retribučnej normy,¹⁷ avšak práce na jej príprave z objektívnych dôvodov začali až po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP) a prevzatí všetkej zákonodarnej a vládnej moci na Slovensku Slovenskou národnou radou nariadením z 1. septembra 1944 č. 1/1944 Zbierky nariadení Slovenskej národnej rady (Zb. n. SNR).¹⁸

Povereníctvo SNR¹⁹ pre pravosúdie sa od začiatku septembra 1944 snažilo získať texty už existujúcich retribučných predpisov z iných krajín ako podklady pre legislatívne práce. Takisto denná tlač na území, ktoré efektívne ovládala povstalecká SNR, priebežne informovala o zriaďovaní retribučných súdov v už oslobodených krajinách, pričom bolo zdôrazňované, že každý slobodýmilovný národ posieľa fašistických zrad-

13 CRYER, Robert – FRIMAN, Håkan – ROBINSON, Darryl – WILMSHURST, Elizabeth: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 109–111.

14 Pozri záverečnú reč vedúceho obžalobcu pred Národným súdom Dr. Ludovíta Rigana v procese s Dr. Vojtechom Tukom zo 7. augusta 1946. SNA, f. Národný súd (ďalej len NS), sp. zn. Tnľud 7/46, mikrofilm A – 919.

15 KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Linde, Praha 2002, s. 203–204.

16 Viz https://sk.wikisource.org/wiki/Vianočná_dohoda (citované k 25. 11. 2015).

17 *Zákon o ľudových súdoch*. Povereníctvo SNR pre informácie, Bratislava 1945, s. 6.

18 K tomu pozri bližšie: BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 102–111.

19 SNR zriadila nariadením č. 3/1944 Zb. n. SNR 10 ústredných orgánov: Predsedníctvo SNR a 9 povereníctiev. Počet povereníctiev bol následne nariadením č. 8/1944 Zb. n. SNR rozšírený na 11. Povereníctva boli orgánmi SNR s odvetvovo určenou pôsobnosťou a z hľadiska deľby práce to boli orgány štátnej správy. Tamtiež, s. 102.

cov *tam, kam patria: pred súd a do žalárov*.²⁰ Pre potlačenie povstania koncom októbra 1944 sa však s prípravou *nariadenia o ľudových súdoch* pokračovalo až vo februári 1945, kedy SNR začala pôsobiť v oslobodených Košiciach. Ešte počas februára tam bol pripravený prvý návrh nariadenia, vychádzajúci z návrhu retribučného dekrétu exilového ministra spravodlivosti JUDr. Jaroslava Stránskeho.²¹

Príprava slovenskej retribučnej normy narážala na snahy československej vlády o presadenie jednotného retribučného predpisu, t. j. aby retribučné dekréty prezidenta platili na celom území ČSR.²² Táto snaha sa odráža aj v texte prvého vládneho programu Národného frontu Čechov a Slovákov, známeho ako Košícký vládny program, ktorý v IX. kapitole označil výkon retribuície za najzodpovednejšiu úlohu a mravnú povinnosť vlády pred českým a slovenským národom, a podľa ktorého na *trestné stíhanie zradcov a kolaborantov bude všeobecne slúžiť za podklad ustanovenie dekrétu prezidenta Republiky o potrestaní vojnových zločincov* (dekrét č. 16/1945 Sb.).²³ V tejto spojitosti treba poukázať na niekoľko aspektov tohto problému. Samostatný slovenský retribučný predpis znamenal potvrdenie slovenskej národnej štátnosti, ktorej predstaviteľkou bola SNR, so štátoprávnou suverenitou a samostatným právnym poriadkom v rámci ČSR. Začlenenie retribuície do spoločnej právomoci československej vlády by naopak znamenalo jej oslabenie. Retribučný dualizmus navyše mohol reálne zohľadniť metaprávne aspekty: odlišný pomníchovský osud českej a slovenskej časti ČSR.²⁴ Okrem týchto dôvodov bola problematickou aj skutočnosť, že príslušný prezidentský dekrét vychádzal zo zákona na ochranu republiky²⁵ (č. 50/23 Sb. z. a n.), ktorý bol však na Slovensku abrogovaný (zrušený a nahradený) zákonom č. 320/1940 Slovenského zákonníka (Sl. z.) o trestných činoch proti štátu a keďže na základe § 2 nariadenia č. 1/1944 Zb. n. SNR bol tento právny stav recipovaný, od roku 1940 nebol na Slovensku zákon na ochranu republiky účinný,²⁶ na rozdiel od českej časti ČSR.²⁷ Prijatím samostatného slovenského predpisu chcela SNR tiež demonštrovať, že *Republiku a bratský národ český nezradil slovenský národ, ale hŕstka zapredancov, ktorých národ v mysli už dávno odsúdil a ktorých teraz odsúdi i činmi*.²⁸ Tento zámer bol v praxi realizovaný tým, že retribučné súdy na Slovensku vyhlasovali rozsudok *menom republiky a slovenského*

20 Účtovanie so zradcami a kolaborantmi. *Čas*, 27. 9. 1944, s. 4. Pozri tiež Vojnoví zločinci pred súd. *Čas*, 6. 10. 1944, s. 4 a Spravodlivosť na postupe. *Čas*, 22. 10. 1944, s. 3.

21 TAKÁČ, Slavo: K zákonu o ľudových súdoch. *Národná obroda*, 1. 5. 1945, s. 5. Tento návrh bol 25. februára 1945 rozosielený aj do pripomienkového konania. *SNA*, f. Povereníctvo vnútra – prezídium (ďalej len PV-P), šk. č. 24, sp. zn. 628/48.

22 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 48–53.

23 KOVÁČ, Andrej: *Košický vládny program*. SPN, Bratislava 1977, s. 127–128.

24 BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 152–153.

25 FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Academia, Praha 2010, s. 118–119.

26 Tento právny stav potvrdil vo svojich nálezoch aj Najvyšší súd v Bratislave. Pozri dôvodovú správu k vládne návrhu zákona o stíhaní trestných činov proti štátu – viz http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0843_00.htm (citované k 25. 11. 2015).

27 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 59–60.

28 BELLUŠ, Samuel: Ľudové súdy a naše stanovisko. In: *Demokratická strana a problémy dneška*. Ústredný sekretariát Demokratickej strany, Martin 1945, s. 3–4.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

národa. Môžeme dodať, že súdenie na Slovensku na základe prezidentských dekrétov by mohlo mať tiež neblahé dôsledky na vzájomné česko-slovenské vzťahy a pomer niektorých vrstiev Slovákov k „obnovenej“ ČSR.

Keď v apríli 1945 začali v oslobodených Košiciach úradovať ministerstvá, pustilo sa ministerstvo spravodlivosti do príprav, aby *nové Národné zhromaždenie schválilo retribučný dekrét podľa londýnskej osnovy s platnosťou pre celé územie republiky*. SNR na to reagovala snahou čo najskôr prijať vlastné retribučné nariadenie s platnosťou pre Slovensko. Na plenárnom zasadnutí SNR v Košiciach 21. apríla 1945 však nebol návrh retribučného predpisu schválený pre rôznosť názorov príslušníkov oboch slovenských politických subjektov, Demokratickej strany (DS) a Komunistickej strany Slovenska (KSS). Preto bola pre prípravu retribučného nariadenia vytvorená osobitná komisia.²⁹ V tom čase však ešte stále nebolo rozhodnuté o tom, či sa podarí slovenským predstaviteľom obhájiť zámer samostatnej slovenskej retribučnej normy pred ústrednými orgánmi. Táto otázka bola prejednávaná na schôdzi predsedníctva vlády 28. apríla 1945. Nakoniec bolo po vyhranenej debate odhlasované, že predsedníctvo vlády berie na vedomie zámer SNR vydať retribučné nariadenie pre Slovensko.³⁰ Napriek tomu sa predstavitelia SNR naďalej snažili prijať retribučné nariadenie ešte pred publikáciou príslušných prezidentských dekrétov³¹ v československej zbierke zákonov.

V priebehu prípravných prác na retribučnom nariadení bolo podľa povereníka prazosúdia JUDr. Ivana Štefánika vypracovaných osem rôznych osnov.³² Ako hlavný podklad boli používané texty relevantných dekrétov prezidenta republiky, čo je zrejme z obsahu a štruktúry týchto návrhov. Jedna z osnov dokonca, rovnako ako prezidentské dekréty, predpokladala prijatie dvoch noriem: jednej, ktorá by obsahovala hmotnoprávne a súdno-organizačné normy, a druhej *o mimoriadnom národnom súde*. Skutkové podstaty trestných činov podľa týchto osnov, ich tresty a kategorizácia (zločiny proti štátu /národu/, zločiny proti osobám a zločiny proti majetku) vychádzali z veľkého retribučného dekrétu s doplnením ustanovení na ochranu Slovenského národného povstania. Podobne aj štruktúra súdov predpokladala v zhode s dekrétom ľudové sudy na úrovni krajov, ktoré však mali dopĺňať okresné ľudové sudy. Boli tu

29 Členmi tejto komisie boli traja odborníci s právnickým vzdelaním – Dr. Slavo Takáč, Dr. Igor Daxner a Dr. Ivan Štefánik, ktorých dopĺňali stranícki zástupcovia: Dr. Ján Púll za KSS a Dr. Ivan Pietor za DS. RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu...*, s. 56–57. Možno však predpokladať, že existovalo viacero komisií, ktoré sa venovali príprave retribučného predpisu. I. Daxner spomína činnosť osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra, ktorá mala pracovať už od 15. marca. DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 17. Aj pri príprave vyššie zmienenej úplne prvej osnovy z februára 1945 sa zrejme pracovalo v kolektíve. Avšak práve komisia zriadená po 21. apríli 1945 bola v legislatívnom procese najvýznamnejšia.

30 JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.): *Dekréty prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1995, s. 252.

31 Ide o dekréty prezidenta republiky, ktoré boli v ČSR publikované ako dekrét č. 16/1945 Sb., o potrestaní nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribučný dekrét) a dekrét č. 17/1945 Sb., o Národním soudu. Medzi retribučné dekréty patrí aj dekrét č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti (tzv. malý retribučný dekrét), ten však v tomto prípade stojí mimo nášho záujmu.

32 ŠTEFÁNIK, Ivan: Budú potrestaní všetci zradcovia, kolaboranti a zradcovia povstania. *Čas*, 17. 5. 1945, s. 2.

ďalšie odlišnosti oproti prezidentským dekrétom. Napríklad, jedna z osnôv rákala s možnosťou opravných prostriedkov proti rozhodnutiam krajských a okresných ľudových súdov (nie však Národného súdu),³³ ktoré neboli pripustené v retribučných dekrétach ani v konečnej verzii retribučného nariadenia. Z mimoriadnych opravných prostriedkov mala byť pripustená obnova konania a aj opravný prostriedok v záujme právnej jednotnosti. Podobne proces pred ľudovými súdmi sa nemal riadiť predpismi stanného práva, ale predpismi urýchleného trestného práva procesného, platného na Slovensku. K jednej zo skorších verzií osnôv bola vypracovaná aj dôvodová správa, ktorá označovala za základ návrhu veľký retribučný dekrét a *obsah vládného vyhlásenia zo dňa 7. apríla 1945* so zohľadnením právneho stavu, ktorý na Slovensku nastolilo nariadenie č. 1/1944 Zb. n. SNR, najmä jeho § 2 (recepčná norma).³⁴ Stojí za zmienku, že dôvodová správa vo svojom ideovom úvode identifikovala ako prameň *diktatúr fašistickej a nacistickej individualizmu, jeden zo základných kmeňov liberalizmu*. Základnou myšlienkou osnôvy však nemala byť *pomsta, ale prísna spravodlivosť*. Takisto je zaujímavé, že veľmi razantne bolo odmietané zriadenie obecných ľudových súdov, v ktorých by sa síce najširšie uplatnil princíp ľudovosti, ale zároveň by bola ohrozená právna jednotnosť, bezpečnosť a samotná spravodlivosť výkonu súdnictva na tomto stupni,³⁵ čo znie vzhľadom na finálny obsah retribučného nariadenia paradoxne.

Nakoniec prijaté retribučné nariadenie sa obsahovo značne líšilo od týchto skorších návrhov a za jeho základ bola vzatá iná osnova než tá, na ktorej sa dovtedy v rámci Povereníctva pre pravosúdie pracovalo.³⁶ Samotný text konečnej verzie podľa vtedajšieho povereníka školstva za KSS Ladislava Novomeského *musel napokon za večer napísať Husák, s ktorým i Štefánik* (povereník pre pravosúdie Ivan Štefánik – pozn. aut.) *súhlasil*.³⁷ Podľa dobovej tlače bol *nový návrh* vypracovaný *v posledných dňoch* pred zasadaním pléna SNR 15. mája 1945.³⁸ O tom, že táto finálna verzia nariadenia bola pripravená v chvate, svedčí aj to, že k nej vôbec nebola vypracovaná dôvodová správa. Do jej textu boli nakoniec presadené viaceré prístupy, o ktoré sa zasadzovali hlavne komunistickí predstavitelia ako napríklad široká laicizácia ľudových súdov (miestne ľudové sudy), väčšia prísnosť trestov alebo odmietnutie starších predpisov, napr. zákona na ochranu republiky, ako východiska (ľudové sudy boli vnímané ako niečo *zásadne nové*³⁹). Treba zdôrazniť, že aj českí komunisti kritizovali retribučné dekréty ako príliš kompromisnícke a podporovali stanovisko, aby SNR prijala samostatný retribučný

33 SNA, f. Povereníctvo spravodlivosti (ďalej len PS), šk. č. 156, I. zväzok, Nerealizované osnovy retribučného nariadenia.

34 Podľa § 2 nariadenia č. 1/1944 Zb. n. SNR ostávali v platnosti všetky zákony, nariadenia a opatrenia, pokiaľ neodporovali duchu republikánsko-demokratickému.

35 SNA, f. Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady (ďalej len ÚP SNR), šk. č. 447, sp. zn. 1004/45, nedatovaná dôvodová správa k nerealizovanej osnove retribučného nariadenia.

36 Tamtiež, f. PS, šk. č. 156, I. zväzok, Nerealizované osnovy retribučného nariadenia.

37 Pozri nedatované listy L. Novomeského a G. Husáka A. Rašlovi. RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest: *Proces s Dr. J. Tisom*, s. 29–30.

38 Ľudové sudy budú súdiť prísne a spravodlivo (L. B.). *Čas*, 18. 5. 1945, s. 1. Pozri aj RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu...*, s. 114.

39 Ľud sa vysporiada s tými, čo zhanobili Slovensko (J. R.). *Pravda*, 15. 5. 1945, s. 1.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

predpis pre Slovensko.⁴⁰ Možno teda konštatovať, že konečná podoba retribučného nariadenia bola významnejšie ovplyvnená komunistickou zložkou SNR, ktorej sa podarilo presadiť viac zo svojich predstáv o retribučnej spravodlivosti.⁴¹

Slovenský retribučný predpis bol tak prijatý na prvom plenárnom zasadnutí SNR v Bratislave dňa 15. mája 1945 ako nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR, o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. Symbolicky plénum SNR rokovalo v budove bývalého bratislavského župného domu, kde zasadal aj Snem Slovenskej krajiny 14. marca 1939, kedy vyhlásil vznik Slovenského štátu, aby tým bola znázornená negácia zrady na národe, ktorej sa vtedajší činitelia dopustili *deklarovaním takzvaného slovenského štátu*.⁴² Podľa prejavu poverenika I. Štefánika sa toto nariadenie odvolávalo na princíp legality, ktorého základ mal predstavovať veľký retribučný dekrét prezidenta Edvarda Beneša a obsah Košického vládneho programu s tým, že sa musel brať *zreteľ na stav, vytvorený na Slovensku nariadením 1/1944 Zb. nar. SNR, menovite na § 2 tohto nariadenia*. Povereník pre veci vnútorné JUDr. Gustáv Husák zdôraznil, že retribučné nariadenie vychádzalo z princípu spravodlivosti a formálnosti, pričom dôvody pre jeho prijatie spočívali v potrebe potrestať spáchané zločiny a vykonať mravnú očistu Slovenska.⁴³

Hmotnoprávne ustanovenia retribučného nariadenia

Prvý diel prijatého nariadenia obsahoval normy trestného práva hmotného (skutkové podstaty, tresty, ich ukladanie a výkon). Tým, že na rozdiel od veľkého retribučného dekrétu trestné činy podľa slovenského nariadenia nevychádzali vôbec zo skorších predpisov, ale obsahovali úplne nové, dovtedy formálno-právne neupravené skutkové podstaty a vzťahovali sa na činy, ktoré boli spáchané pred účinnosťou retribučného nariadenia, vznikol tu konflikt so zásadou trestného práva o zákaze retroaktivity – spätného pôsobenia trestných noriem. Na vyriešenie tohto problému bolo predložených viacero teoretických argumentov, ktoré zdôvodňovali oprávnenosť prelomenia tejto zásady. Podľa JUDr. Antona Rašlu⁴⁴ musela táto trestnoprávna zásada ustúpiť

40 Klement Gottwald preferoval hmotnoprávne ustanovenia slovenskej retribučnej normy pred retribučným dekrétom z Londýna na vládnej schôdzi 19. mája 1945, *protože se neodvolává na staré paragrafy a definuje nové trestné skutkové podstaty*. JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.): *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*, s. 264. K. Gottwald presadzoval postoj, podľa ktorého retribúcia mala byť využitá na čo najširšie oslabenie buržoázie. BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci. Mocenské zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Archa, Bratislava 1993, s. 123.

41 SYRNÝ, Marek: Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. *Acta historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, s. 140.

42 Ľudové sudy proti okupantom, zradcom a kolaborantom uzákonené. *Čas*, 17. 5. 1945, s. 1.

43 Zápisnica zo zasadnutia SNR 15. 5. 1945 – viz <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/003schuz/s003001.htm> (citované k 25. 11. 2015).

44 Generál doc. JUDr. Anton Rašla (1911 – 2007) bol slovenský právnik a vojenský prokurátor. Zúčastnil sa protifašistického odboja počas druhej svetovej vojny. Pôsobil ako obžalobca vo viacerých procesoch pred Národným súdom, včítane procesu s Jozefom Tisom a spol. Ako obžalobca pôsobil aj v procesoch proti odporcom komunistického režimu na prelome 40. a 50. rokov. V niektorých z nich boli vynesené aj tresty smrti (napr. proces s príslušníkmi Bielej légie Antonom Tunegom, Eduardom

nadradenejšej zásade *revolučného práva SNR ako výlučnej nositeľky zákonodarnej moci na Slovensku*. Navyše sa odvolával aj na mienku alebo právny cit ľudu, ktorý podľa neho považoval činy *nacistov a ich pomáhačov* za trestné a očakával, že po páde kolaborantského režimu budú ich páchatelia stíhaní.⁴⁵ Tento prameň práva (právne presvedčenie a právne svedomie ľudových vrstiev), ktorý mal legitimizovať a aj legalizovať retribúciu, spomínal tiež obžalobca JUDr. Ľudovít Rigan, podľa ktorého ľud *vždy odsudzoval rôzne činy, hoci boli konané pod rúškom práva, ale boli v rozpore so zákonmi humanity a verejného svedomia*.⁴⁶ K tomuto riešeniu konfliktu so zásadou zákazu retroaktivity sa vo svojich rozsudkoch prihlásil aj Národný súd.⁴⁷ Podľa JUDr. Igora Daxnera,⁴⁸ predsedu Národného súdu, v dobe páchania retribučných zločinov neexistovali orgány, ktoré ich mohli stíhať, preto bolo potrebné vytvoriť náležité orgány aj s právnym podkladom ich fungovania. Naznačil však tiež, že samotný zákaz retroaktivity je už prekonaný (*Od zásady, ktorá nedovoľovala takéto zákony, sme v novej dobe upustili*).⁴⁹

Retribučné nariadenie upravovalo v prvých piatich paragrafoch päť trestných činov s alternatívne stanovenými opisnými skutkovými podstatami, teda za naplnenia čo i len jedného z uvedených konaní bol trestný čin už spáchaný (pozri ďalej). Skutkové podstaty boli tiež charakteristické značnou všeobecnosťou a pružnosťou, čím sa sledovalo čo najširšie podchytenie *trestnej činnosti fašistov a kolaborantov*, hoci v praxi táto „nepevnosť“ kritérií *zavinila nejednotnosť v praxi ľudových súdov*.⁵⁰ Prílišná rámcovitosť skutkových podstát spôsobovala aj ten problém, že orgány Národnej bezpečnosti veľa ráz v praxi nevedeli správne posúdiť, *aké činy môžu zakladať skutkové podstaty trestných činov podľa § 1–5* a v dôsledku toho boli ich trestné oznámenia *často nevyhovujúce*.⁵¹

Tesárom a Albertom Púčikom). V roku 1954 bol A. Rašla odsúdený vo vykonštruovanom procese na doživotný trest odňatia slobody. Po rehabilitácii v roku 1963 vyučoval trestné právo na právnických fakultách v Bratislave a Košiciach. Po roku 1989 vydal a napísal niekoľko spomienkových kníh. Zomrel v roku 2007 v Bratislave. Viz VAGOVIČ, Marek: Anton Rašla. Obávaný prokurátor do väzenia posielal, a tam aj skončil. *Sme*, 26. 5. 2007, s. 43.

45 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 61, 161. V tomto druhom prípade možno hovoriť aj o konflikte zásady zákazu retroaktivity so zásadou spravodlivosti. Teda bolo by prejavom nespravodlivosti nepotrebať páchatelov týchto činov. BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 161.

46 Záverečná reč vedúceho obžalobcu Ľ. Rigana v procese s Dr. Vojtechom Tukom zo 7. augusta 1946. SNA, f. NS, sp. zn. Tnľud 7/46, mikrofilm A-919.

47 Pozri rozsudok Národného súdu nad Štefanom Tisom a spol. z 11. novembra 1947, s. 66. SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 51.

48 JUDr. Igor Daxner (1893 – 1960) bol slovenský právnik a sudca. Počas 1. svetovej vojny sa dostal do ruského zajatia a pridral sa k československým legionárom. Po roku 1929, kedy vyštudoval právo v Bratislave, pôsobil ako sudca v Brne, Bratislave a Prahe. Zúčastnil sa protifašistického odboja počas druhej svetovej vojny. Od roku 1945 pôsobil ako predseda Národného súdu, pričom zároveň bol predsedom prvého senátu tohto súdu a predsedal viacerým procesom. V období februára 1948 pôsobil ako predseda Koordinačného výboru odbojových zväzov a člen Predsedníctva Slovenského akčného výboru Národného frontu. Zomrel 18. apríla 1960 v Bratislave. Zúčasti po dokončení jeho spomienkovej publikácie *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*. VALENTOVIČ, Štefan (ed.): *Slovenský biografický slovník I. A – D*. Matica slovenská, Martin 1986, s. 451.

49 Ako je to s činnosťou Národného súdu (M.). *Národná obroda*, 25. 11. 1945, s. 1.

50 DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 22.

51 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez. 1/46, Správa o účinkovaní obžalobcov pri Národnom súde v roku 1945 zo 4. januára 1946.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

Podľa A. Rašlu však *našťastie* ľudové súdy správne chápali „gumovosť“ skutkových podstat *tak, že úmyslom zákonodarcu nebolo dať súdom možnosť postihnúť kohokoľvek, ale iba zabrániť skutočným vinníkom vyhnúť sa zodpovednosti za skutočne spáchaný trestný čin*.⁵² Ďalším charakteristickým znakom bola značná prísnosť retribučného predpisu, ktorý pri štyroch z piatich trestných činov umožňoval uložiť najvyšší trest, pričom v troch prípadoch ako trest jediný (absolútne určitý trest). Neskorší vývoj síce spôsobil výrazné zmiernenie týchto trestov v rozhodovacej praxi ľudových súdov, ale podľa vyjadrenia povereníka pre pravosúdie I. Štefánika z obdobia po prijatí retribučného nariadenia sa pôvodne rátalo s ich rigoróznym uplatňovaním.⁵³ S trestaním súvisí aj otázka premlčania ako vylučujúcej prekážky trestného konania, keďže retribučné nariadenie na rozdiel od veľkého retribučného dekrétu neobsahovalo ustanovenie o vylúčení premlčania. Podľa A. Rašlu sa tu mala uplatniť subsidiarita trestného zákona platného na Slovensku (zákonný článok V/1878),⁵⁴ podľa ktorého (§ 106) sa trestné pokračovanie premlčalo do dvadsiatich rokov v prípade zločinu s trestom smrti alebo doživotia a do pätnástich rokov, ak ide o zločin s trestom na slobode dlhším ako desať rokov. Keďže retribučná trestná činnosť mohla byť páchaná od roku 1938 a táto sa stihala do konca roku 1948, tak v zmysle trestného zákona nemohlo dôjsť k premlčaniu trestných činov podľa § 1–4 retribučného nariadenia. Avšak problém by bol s previnilcami fašistického režimu (§ 5) vzhľadom na to, že prečiny a najmiernejšie trestané zločiny sa premlčovali do troch, resp. piatich rokov.⁵⁵ Preto je zrejmé, že súdnou praxou sa presadil výklad o vylúčení premlčania aspoň v prípade § 5 retribučného nariadenia.

Zaujímavou črtou skutkových podstat je formulácia trestných činov s dôrazom na subjekt (fašistickí okupanti, domáci zradcovia, kolaboranti a previnilci fašistického režimu), nie na objektívnu stránku, s výnimkou trestného činu zrady na povstaní. Možno predpokladať, že normotvorcovia tu nevychádzali z klasickej školy trestného práva, ale zo sociologicko-právneho prístupu k trestaniu.⁵⁶ Podľa I. Daxnera to zdôvodňovala aj odlišná situácia: bežne totiž zákonodarca uzakodňuje trestné normy, na základe ktorých budú zrejme v budúcnosti sporadicky stíhaní dovtedy neznámi páchatelia, v prípade retribúcie išlo o *potrestanie známeho okruhu a veľkého počtu osôb naraz, v krátkom čase, za presne vymedzené fašistické zločiny na Slovensku z obdobia uplynulých siedmich rokov*.⁵⁷ Neskoršia prax však dala retribučným trestným činom *klasickú trestnoprávnú podobu* pretransformovaním ich označení na zločin fašistickej okupácie, zločin

52 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 115.

53 *Trestať budeme prísne, aby sme raz navždy odstránili vred na národnom tele. Fašistickí okupanti, domáci zradcovia, zradcovia na povstaní budú odsúdení na smrť. Kolaboranti budú vo väčšine prípadov odsúdení taktiež na smrť, avšak u ktorých sa dokáže menšia vina, môže sa vymerať najnižší možný trest 30 rokov straty na slobode. Pozri Ľudové súdy budú súdiť prísne a spravodlivo* (L. B.), s. 1.

54 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 106.

55 MILOTA, Albert – NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme slovenskej a podkarpatoruskej*. J. Gusek, Kroměříž 1931, s. 66.

56 BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 155 a LETKOVÁ, Alexandra: *Ústavnoprávne aspekty dualizmu v retribučnom zákonodarstve na území Československej republiky*, s. 133.

57 DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 19.

domácej zrady, zločin kolaborácie (kolaborantstva), zločin zrady na povstaní a prečin previnenia kolaborácie.⁵⁸ Toto klasifikovanie na subkategórie trestného činu (zločin/prečin) neskôr právne zakotvilo aj nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR. Konštrukcie skutkových podstát taktiež vychádzali zo zásady individuálnej trestnoprávnej zodpovednosti, teda každý mal zodpovedať iba za to, čo svojím konaním zavinil. Aj v tom je rozdielnosť oproti veľkému retribučnému dekrétu, ktorý vychádzal vo svojom znení z koncepcie kolektívnej viny (zodpovednosti)⁵⁹ pri zakotvení trestnosti všetkých členov (organizácií ako napr. SS či Freiwillige Schutzstaffeln) alebo funkcionárov (napr. NSDAP alebo Sudetendeutsche Partei). Určitou odchýlkou od tejto zásady na Slovensku bolo podľa rozhodovacej praxe Národného súdu presadenie kolektívnej zodpovednosti poslancov snemu a členov štátnej rady,⁶⁰ ktorí niesli *kolektívnu zodpovednosť za činy režimu, ktorému svojou zákonodarnou a legalizačnou činnosťou slúžili* aj napriek prípadnému nesúhlasu, ibaže by dokázali, že ostali poslancami *v dohode s činiteľmi odboja* a slúžili tak cieľom odboja.⁶¹ Za zmienku stojí aj to, že podobne ako veľký retribučný dekrét z princípu kolektívnej zodpovednosti pri funkcionároch a veliteľoch Hlinkovej gardy a ďalších organizácií vychádzali aj skoršie verzie retribučného nariadenia.

Prvý paragraf retribučného nariadenia upravoval trestný čin *fašistickí okupanti* so špeciálnym subjektom, páchatelom mohol byť iba cudzí štátny občan. Takýto retribučný delikt nebol iba slovenským špecifikom, ale ako upozorňujú Jan Kuklík a Jiří Kozák, spoločnou črtou *evropských retribucí v oblasti hmotného práva bylo rozlišování mezi zločiny spáchanými představiteli německé okupační správy a mezi zločiny vytvářejícími různá jednání „domácí kolaborace“*.⁶² Objektívna stránka zločinu fašistickej okupácie podľa písm. a) spočívala v pričinení sa o rozbitie ČSR alebo o zničenie jej demokratického štátneho poriadku, takže objektom skutkovej podstaty, hodnotou chránenou trestnoprávnou normou, tu bola ČSR a jej demokratický systém. V písmene b) paragrafu 1 bola obsiahnutá účasť na politickom, hospodárskom alebo inom útlaku slovenského národa (objektom tu bola *politická, hospodárska a osobná sloboda obyvateľov Slovenska*⁶³), pričom boli následne demonštratívne uvedené formy účasti na takomto útlaku. Teda dopustil sa ho taký cudzí štátny občan, ktorý *najmä terorizoval alebo drancoval slovenský ľud, bojoval s nemeckou armádou na území Československej republiky proti Červenej armáde, ostatným spojeneckým armádam, proti slovenskému povstaniu alebo proti partizánom na Slovensku, alebo dopustil sa pritom vraždy, lúpeže, podpaľáčstva, vydieračstva, udavačstva alebo*

58 BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 155–157.

59 TÝŽ: *Slovensko a Benešove dekréty*. Belimex, Bratislava 2002, s. 24–25.

60 Štátna rada vznikla na základe ústavy Slovenskej republiky z roku 1939 ako jedna z najvyšších ústavných inštitúcií. Mala výrazne diskontinuitný charakter – obdobný orgán v slovenských podmienkach neexistoval predtým ani potom. Jej reálny vplyv však nebol výrazný. Postavenie a zloženie štátnej rady sa v rokoch 1939 – 1945 menilo. Pozri viac napr. PODOLEC, Ondrej: *Medzi kontinuitou a diskontinuitou... Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945*. Atticum, Bratislava 2014, s. 92–100.

61 Národný súd o kolektívnej zodpovednosti. *Právny obzor*, 1946, roč. XXIX., č. 5, s. 141–144.

62 KUKLÍK, Jan – KOZÁK, Jiří: Politická očista, trestnéprávná a ekonomický postih nacistických zločinců a stoupců nacismu v Evropě po druhé světové válce. Srovnání právních postupů vybraných evropských států. In: *Právněhistorické studie*, 2012, sv. 42, s. 208.

63 RAŠLA, Anton: *Ludové súdy v Československu...*, s. 116.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

iných zverstiev a násilností, stál v službách nacistického Nemecka, horthyovského Maďarska, alebo nariadil a napomáhal odvráteniu slovenských príslušníkov do cudziny, alebo inak previnil sa proti slovenským národným záujmom. V tejto časti nariadenia sa prejavujú určité formálnoprávne nedostatky, ktoré zrejme súvisia so skutočnosťou, že konečná verzia retribučného nariadenia bola vypracovaná, tak povediac, na poslednú chvíľu. Čisto formalistické vychádzanie z textu nariadenia by totiž znamenalo trestanie smrťou napríklad každého nemeckého vojaka bojujúceho proti spojeneckým vojskám na slovenskom území bez toho, že by sa dopustil akýchkoľvek zverstiev alebo násilností. Preto bola v praxi citovaná časť vykladaná tak, že tretie *alebo* v citovanom texte bolo nahradené spojkou *a*, tým pádom sa trestného činu dopustil iba ten nemecký vojak, ktorý sa popri bojuvaní dopustil vraždy, lúpeže alebo iných krutostí. Rovnako prax nahradila aj piate *alebo* spojkou *a*. V týchto prípadoch teda súdna interpretácia ľudových súdov pozmenila doslovné znenie retribučného nariadenia pre jeho judiciálnu aplikáciu. Posledná veta v citovanom súvetí (*inak previnil sa proti slovenským národným záujmom*) predstavuje svojou neurčitosťou príklad pružnosti a rámcovitosti niektorých retribučných skutkových podstat, keďže *stricto sensu* (v presnom zmysle slova) bolo možné pod toto vágne ustanovenie subsumovať širokú škálu konaní, opäť však záležalo aj na spôsobe výkladu zo strany ľudových súdov.⁶⁴

Pri trestnom čine *domáci zradcovia* v § 2 nariadenia bol rovnako špeciálny subjekt – mohol sa ho dopustiť iba československý štátny občan. V skutkovej podstate však boli tiež menovite uvedení členovia slovenskej vlády, snemu, exponovaní hospodárski činitelia, predstavitelia a exponovaní príslušníci nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií, takže tu bol demonštratívne naznačený personálny okruh subjektov, na ktorých sa tento trestný čin primárne vzťahoval. V spojení s § 12 bolo zrejme, že obvinení z tohto trestného činu budú stíhaní a súdení najmä pred Národným súdom. Čo sa týka objektívnej stránky, aj tu sa trestalo pričinenie sa na rozbití ČSR alebo odstránení jej demokratického zriadenia, ale aj zavedenie fašistického režimu, osobitne iniciatívne alebo exponované pôsobenie k 6. októbru 1938, vyhláseniu autonómie Slovenskej krajiny, alebo k 14. marcu 1939, vyhláseniu samostatného Slovenského štátu. Následne sa trestala aj podpora vojenských, politických alebo hospodárskych záujmov Nemecka alebo horthyovského Maďarska, vyhlásenie a vedenie vojny proti ZSSR a spojencom, spôsobenie škody slovenským domácim demokratickým a protifašistickým organizáciám a pod. Pozoruhodné je, že nariadenie v § 2 písm. d) trestalo smrťou aj čisto verbálne prejavy, konkrétne verejnú propagáciu, schvaľovanie alebo obhajovanie činnosti alebo ideí fašistických okupantov a domácich zradcov, ale aj verejné hanobenie ZSSR, spojencov alebo ich štátnych zriadení a armád. Možno predpokladať, že sa tu prejavilo presvedčenie, ktoré bolo demonštrované vo viacerých krajinách povojnovej Európy procesmi s pro-nacistickými novinármi, často aj s hrdelnými trestami,⁶⁵ že aj verbálni propagandisti určitých

64 Tamtiež, s. 115–116.

65 V českom kontexte túto hypotézu relativizuje postreh B. Frommera, že Národný súd spravidla nepokladal štvavú novinársku činnosť za hlavný zločin obvinených aktivistických novinárov. Pozri FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, s. 361.

Michal Malatinský

činov na nich nesú svoj diel viny. Dokazuje to hlavne súdenie a odsúdenie nemeckého propagandistu Juliusa Streichera⁶⁶ pred Medzinárodným trestným tribunálom.

Trestný čin *kolaboranti* bol obsiahnutý v treťom paragrafe nariadenia. Tentokrát, ako aj pri zvyšných dvoch trestných činoch, so všeobecným subjektom – mohla sa ho dopustiť každá trestne zodpovedná osoba bez obmedzenia. Z hľadiska objektívnej stránky sa tu trestala široká škála konaní a foriem kolaborácie: od akéhokoľvek napomáhania činnosti fašistických okupantov alebo domácich zradcov cez rôzne formy účasti na perzekúcii demokratických či antifašistických osôb a organizácií pre ich politickú činnosť, alebo na spôsobovaní ujmy iným pre ich rasovú, národnú, náboženskú alebo politickú príslušnosť, vrátane nariadenia alebo horlivého prevádzania vysťahovania *slovenských ľudí do cudziny*, až po rôzne formy obohatenia sa na úkor druhých občanov. Pri písm. a) nariadenie kladlo dôraz na subjektívnu stránku a trestalo iba také napomáhanie, ktoré sa dialo s úmyslom napomáhať nemeckému vedeniu vojny alebo poškodiť vojnové úsilie ZSSR a spojencov či oslobodenecský boj slovenského národa. Trestného činu kolaborácie sa tu teda dopustil ten, kto napomáhal s osobitným motívom pomôcť vojnovým snahám Nemecka.⁶⁷ Zvláštna forma kolaborácie bola definovaná v písm. d). Išlo o významných činiteľov verejného, politického, hospodárskeho alebo kultúrneho života, ktorí dali svoje služby k dispozícii okupantom alebo fašistickému režimu, aby tým pomáhali režim budovať, udržiavať a predlžovať utrpenie slovenského národa. Týmto mali byť postihnuté spoločenské elity, ktoré aktívne spolupracovali s režimom Slovenského štátu. Konečne, aj pri tomto trestnom čine bol trestaný verbálny prejav, ktorý spočíval vo verejnom propagovaní alebo schvaľovaní činnosti kolaborantov. A tiež tu existovalo viacero špeciálnych objektov, najmä boj za oslobodenie slovenského národa, obnovenie ČSR, *ďalej život, zdravie, majetok a politické presvedčenie občana*.⁶⁸ Vzhľadom na určité obsahové prekryvanie skutkových podstatí podľa tohto paragrafu s ostatnými retribučnými deliktami Povereníctvo pre pravosúdie vydalo v prvej polovici júna 1945 interné inštrukcie k aplikácii retribučného nariadenia. Práve objekt trestného činu bol podľa nich hlavným rozlišovacím kritériom, či ide o trestný čin kolaborácie alebo o trestné činy podľa § 1, 2 a 4 nariadenia – pri týchto zločinoch smerovala *činnosť páchatel'a proti tým najcennejším hodnotám: štát, demokratický štátny poriadok, značné vojenské alebo politické záujmy, slovenský odboj a pod*. Navyše, pri trestných činoch fašistickej okupácie a domácej zrady platilo, že ich mohli spravidla *spáchať len význační činitelia štátneho, politického, hospodárskeho, alebo vojenského života*. Pri kolaborantoch v zmysle § 3 išlo naproti tomu o prípady, pri ktorých neboli

66 Julius Streicher (1885 – 1946) bol nemecký nacistický politik a vydavateľ antisemitského časopisu *Der Stürmer*. V norimberskom procese bol uznaný vinným zo zločinov proti ľudskosti, ktorých sa dopustil jeho vydávaním. Bol odsúdený na trest smrti a 16. októbra 1946 v Norimbergu popravený. K nemu viz – https://cs.wikipedia.org/wiki/Julius_Streicher (citované k 25. 11. 2015).

67 V ostatných častiach nariadenia sa vyžadovalo úmyselné zavinenie bez osobitných motívov v zmysle § 75 vtedajšieho trestného zákona. MILOTA, Albert – NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme slovenskej a podkarpatoruskej*, s. 40.

68 BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 156.

69 SNA, f. PS, šk. č. 156, I. zväzok, Inštrukcie k nariadeniu č. 33/45 Zb. n. SNR a k opatreniu vydanému na vykonanie tohto nariadenia z 9. júna 1945, s. 5.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

ohrozené až tak význačné hodnoty, a hlavne o činnosť osôb, ktoré v živote politickom, hospodárskom a vojenskom nebrali obzvlášť významnú úlohu.⁶⁹ K diferenciačnému kritériu objektu tu teda pristupovalo aj pomocné kritérium subjektu.

Zrada na povstaní podľa § 4 bola osobitným retribučným trestným činom a jeho *raison d'être* bol zámer stíhať a potrestať každého, kto, v zmysle § 4 písm. a), akokoľvek maril slovenský odboj proti zradcom alebo okupantom za slobodu a obnovenie ČSR alebo, v zmysle § 4 písm. b), akokoľvek sa zúčastnil na potláčaní SNP a partizánskeho boja či na prenasledovaní účastníkov odboja. Pri skutkovej podstate zrazy na povstaní podľa písm. a) sa ešte demonštratívne uvádzala jedna jej forma: marenie prípravy národného povstania alebo účasti vojenských jednotiek na ňom. Teda postihnutí mali byť aj tí, ktorí svojou pasivitou zmariť väčší úspech povstania. V písm. c) bola následne, rovnako ako pri predchádzajúcich dvoch zločinoch, zakotvená trestnosť propagácie, verejnej obhajoby či schvaľovania zradcovskej činnosti podľa § 4 písm. a) a b) retribučného nariadenia. Objektmi pri zrade na povstaní teda boli protifašistický odboj na Slovensku, boj za obnovenie slobodnej ČSR a hlavne Slovenské národné povstanie. SNP ako vyvrcholenie slovenského protifašistického odboja a boja za obnovenie ČSR sa tak stalo rovnako trestnoprávne chránenou hodnotou ako samotná česko-slovenská štátnosť alebo demokratický poriadok (porov. § 2 písm. a) retribučného nariadenia). Je dôvodné predpokladať, že sa tu odráža aj vnímanie SNP v štátoprávnom rozmere ako udalosti, ktorá umožnila vznik *slovenskej národnej, demokratickej štátnosti*,⁷⁰ pričom tento predpoklad do značnej miery potvrdila aj neskoršia súdna prax Národného súdu.⁷¹

Piaty paragraf nariadenia postihoval previnilcov fašistického režimu. Stíhanie a potrestanie tohto trestného činu spadalo do výlučnej pôsobnosti miestnych ľudových súdov a v tomto prípade išlo o potrestanie nižších exponentov režimu a kolaborantov, čo je znateľné aj z relatívne nízkych trestov – zadelenie do pracovného útvaru do 2 rokov s pozbavením občianskych práv na dobu od 2 do 15 rokov, prípadne trestom mohlo byť iba verejné pokarhanie. Prečin previnenia kolaborantstva obsahoval rôznorodé formy trestnej činnosti, ktoré sa viac-menej obsahovo prekrývali s vyššie uvedenými retribučnými zločinmi. Rozlišujúcim kritériom tu bola miestna povaha tejto činnosti, ak by však činnosť určitej osoby mala byť trestná aj podľa § 1–4, bolo vylúčené aj jej stíhanie podľa § 5. Je zaujímavé, že podľa znenia nariadenia sa tu mala stíhať aj účasť na *protidemokratických, protikomunistických, rasových alebo pod. akciách a štvaniach*, čím sa miestnym ľudovým súdom dávali široké možnosti výkonu trestnoprávnej represie.

Okrem retribučných trestných činov však nariadenie upravovalo aj inštitút zmierňovania trestu (§ 6), podľa ktorého neskoršia činnosť páchatela, najmä účasť na povstaní, významné zásluhy o protifašistický boj alebo o záchranu slovenských živov, dávala ľudovému súdu možnosť premeny trestu smrti na trest na slobode do

70 BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 100.

71 K tomu pozri najmä rozsudok Národného súdu nad Jozefom Tisom a Ferdinandom Ďurčanským z 15. 4. 1947. SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 438, sp. zn. 451/dôv. 47, s. 166–167.

Michal Malatinský

30 rokov, v mimoriadnych prípadoch dokonca uložiť tresty vedľajšie ako tresty hlavné, prípadne páchatel'a aj oslobodiť. Podľa zmienených inštrukcií Povereníctva SNR pre pravosúdie bolo *za zásluhu o protifašistický boj treba považovať predovšetkým priamu účasť na organizovanom podzemnom protifašistickom boji*. Prípúšťali sa však aj iné formy účasti na protifašistickom odboji, napr. poskytovanie značnejších finančných prostriedkov, chránenie význačných osôb povstania alebo podzemného odboja. Pri záchrane slovenských životov sa malo pri páchatel'ovi *prihliadať, či chránenie týchto právnych statkov sa dialo pred nebezpečím, ktoré mu hrozilo zo strany nacisticko-fašistických živlov*. Pri rozhodovaní o tom, ako a či zmierniť trest alebo páchatel'a oslobodiť, mal ľudový súd *prihliadať na mieru, v akej sa páchatel' zaslúžil o protifašistický boj alebo o záchranu slovenských životov a majetkov, a v akom pomere sú tieto jeho zásluby ku jeho vine*.⁷² Tento inštitút mal teda jednak charakter poľahčujúcej okolnosti s následkom zmiernenia trestu a jednak aj charakter účinnej ľútosti – v tých prípadoch, kde jeho uplatnením dochádzalo k zániku trestnosti a tým k oslobodeniu páchatel'a. Neskôr boli nariadením č. 57/1946 Zb. n. SNR precizované podmienky uplatnenia tohto inštitútu a k oslobodeniu bola pridaná aj možnosť upustiť od potrestania. Podľa I. Daxnera bol týmto § 6 do československého práva podľa sovietskeho vzoru prebratý nový inštitút *upustenia od potrestania*, podobne ako možnosť uložiť vedľajší trest namiesto trestu hlavného.⁷³ Ľudové sudy mali totiž súčasne s odsudzujúcim rozsudkom uložiť popri hlavnom treste aj vedľajší trest straty občianskych práv, okrem prípadu verejného pokarhania. Rovnako, s výnimkou odsúdenia za § 5, mali sudy vyhlásiť konfiškáciu celého alebo časti majetku odsúdeného v prospech štátu.

Obdobný inštitút bol obsiahnutý aj vo veľkom retribučnom dekréte (§ 16 ods. 2), ktorý bol platný a účinný v českej časti ČSR. Na rozdiel od slovenskej úpravy však dekrét stanovoval aj obmedzenie – tento inštitút nebolo možné aplikovať, ak škoda, ktorú páchatel' zaviniľ, neúmerne prevyšovala ním sledovaný prospech. Okrem toho, veľký retribučný dekrét reglementoval aj ďalšie inštitúty trestného práva hmotného, ktoré neboli upravené v retribučnom nariadení. Dekrét výslovne zakotvoval nepremlčateľnosť retribučných zločinov a výkonu trestu, rovnako upravoval, ktoré, inak obvyklé, okolnosti nevylučovali trestnosť daného skutku. Retribučné nariadenie tieto otázky neupravovalo, ale v aplikačnej praxi sa nimi argumentovalo s odvolaním na trestný zákon vtedy platný na Slovensku.⁷⁴ Viaceré hmotnoprávne otázky, ktoré teda na Slovensku musela vyriešiť až prax retribučných súdov, boli v Česku vyriešené už znením retribučných dekrétov prezidenta republiky. Možno v tom vidieť ich vyššiu kvalitu z formálno-právneho hľadiska.

Organizačno-procesné ustanovenia retribučného nariadenia

Druhý diel retribučného nariadenia upravoval procesnoprávne a súdno-organizačné ustanovenia. Za účelom stíhania a potrestania retribučných trestných činov bola usta-

72 SNA, f. PS, šk. č. 156, I. zväzok, Inštrukcie k nariadeniu č. 33/45 Zb. n. SNR, s. 2–3.

73 DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 24–25.

74 RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest: *Proces s Dr. J. Tisom*, s. 175.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

novená trojstupňová štruktúra mimoriadnych ľudových súdov. Najvyšším ľudovým súdom bol Národný súd v Bratislave, zriadený pre celé územie Slovenska, pričom do jeho pôsobnosti patrilo rozhodovanie o trestných činoch personálne obmedzeného okruhu činiteľov podľa § 12 (bývalý prezident Slovenskej republiky, členovia slovenských vlád od 14. marca 1939, poslanci Snemu Slovenskej republiky, členovia Štátnej rady, vedúci národných skupín a ich zástupcovia, vedúci funkcionári v protirasovej činnosti a ďalší). Predsedníctvo SNR však malo právomoc prikázať do pôsobnosti Národného súdu aj ďalšie osoby, v praxi sa to využilo napr. proti všetkým bývalým veliteľom Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy.⁷⁵ Na okresnej úrovni s príslušnou miestnou pôsobnosťou boli zriaďované okresné ľudové súdy (OES), sídliace v okresných mestách, ktoré mali negatívne vymedzenú pôsobnosť na všetky retribučné zločiny okrem tých, o ktorých rozhodoval Národný súd. Na najnižšej úrovni mali byť v každej politickej obci vybudované miestne ľudové súdy (MLS), do ktorých pôsobnosti spadali všetky trestné činy podľa § 5 nariadenia (previnilci fašistického režimu). V tejto štruktúre je zrejmý rozdiel oproti českým retribučným súdom, ktoré existovali na dvoch úrovniach: mimoriadne ľudové súdy (MLS) v krajoch a Národný súd (NS) v Prahe.

Slovenský Národný súd rozhodoval v 7-člennom senáte s predsedom a šiestimi prísediacimi. Predseda senátu a jeho námestník museli byť sudcovia z povolania, ktorých, rovnako ako prísediacich, menovalo a odvolávalo Predsedníctvo SNR. Prísediacími pri všetkých ľudových súdoch mohli byť iba gramotní, mravne zachovalí a politicky bezúhonní štátni občania ČSR, ktorí dovŕšili 21. rok veku. Predstavovali laický, ľudový prvok v súdnictve vzhľadom na to, že pri nich neexistovala podmienka právnického vzdelania. Ich dôležitosť spočívala aj v tom, že mohli ľahko prehlasovať predsedu, keďže súd rozhodoval jednoduchou väčšinou hlasov a predseda hlasoval ako posledný, aby svojou mienkou príliš neovplyvňoval prísediacich. Prísediaci tak boli plnoprávnymi sudcami, rozhodovali o vine aj treste, mali rovnakú právnu ochranu a zvýšenú zodpovednosť ako sudcovia. Nešlo teda o obdobu poroty, ktorá ako laické teleso v niektorých jurisdikciách rozhoduje iba o vine v trestnom konaní. Zloženie retribučných súdov skôr pripomínalo kmeťovské súdy.⁷⁶ Vo vzťahu k neskoršiemu obdobiu možno tvrdiť, že prísediaci pri ľudových súdoch predznamenal neskoršie zľudovenie súdnictva po Februári 1948.⁷⁷ Ideové zdôvodnenie uplatnenia laického prvku v retribučnom súdnictve sa odvolávalo na demokratické zásady: ak *demokracia a požiadavka, že všetka moc pochádza z ľudu, nemajú zostať len prázdnyimi heslami, treba ľudu umožniť účastiť sa i sudcovskej moci, menovite v tak vážnej otázke, ako je zistenie viny na národnom nešťastí a na spravodlivom potrestaní škodcov ľudu a národa*. V konečnom dôsledku malo záležať na samotnom ľude, ktorý dostával *do rúk nástroj v podobe ľudového súdnictva*, aby ho využil spravodlivo a nezneužil ho na politický boj či vybavovanie

75 DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 26–27.

76 Kmeťovské súdy v predvojnovnej ČSR stíhali a súdili páchatel'ov niektorých tlačových deliktov. V senátoch kmeťovských súdov súdili popri sudcoch z povolania aj laickí sudcovia – tzv. prísediaci z ľudu. KOHOUT, Martin: Kmeťské soudy v soustavě soudů tzv. První republiky. *Právo. Časopis pro právní teorii a praxi*, 2009, roč. II, č. 4, s. 20.

77 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 125.

Michal Malatinský

účtov.⁷⁸ Obžalobu pred Národným súdom zastupoval obžalobca, ktorého (aj s jeho námestníkom) vymenovávalo a odvolávalo Predsedníctvo SNR, ktorému podliehal aj pri výkone svojej funkcie.⁷⁹

Okresné ľudové sudy rozhodovali v päťčlennom senáte s predsedom a štyrmi prísediacimi. Aj tu musel byť predsedom senátu a jeho námestníkom sudca z povolania, ktorí boli menovaní a odvolávaní Povereníctvom pre pravosúdie, pokiaľ možno na návrh príslušného okresného národného výboru (ONV), ktorý vymenúval aj prísediacich súdu. Obžalobu pred OES zastupoval obžalobca, ktorého opäť spolu s jeho námestníkom vymenovávalo a odvolávalo Povereníctvo pre pravosúdie z práva znalých osôb na návrh príslušného ONV. Obžalobca pri výkone funkcie podliehal Predsedníctvu SNR. Miestne ľudové sudy rozhodovali v 5 až 11-člennom senáte, ktorý sa skladal z predsedu a príslušného počtu prísediacich. Predsedu súdu, obžalobcu a na návrh miestnych národných výborov (MNV) aj prísediacich menoval a odvolával príslušný okresný národný výbor. Špecifikom týchto súdov bol ich úplne laický charakter – ani predseda senátu, na rozdiel od Národného súdu a OES, nemusel byť sudcom z povolania. Na druhej strane, laický princíp tu bol vyvážený dozorom obžalobcu OES príslušného okresu nad výkonom trestu, uloženého MĽS, a ustanovením, podľa ktorého obhajca obžalovaného pred miestnym ľudovým súdom nesmel byť z radu advokátov alebo sudcov. Treba spomenúť, že samotné zriadenie MĽS ako čisto laických súdnych orgánov narazilo na tvrdú kritiku zo strany českých občianskych politických síl a, naopak, bolo preferované komunistickými politikmi.⁸⁰ Za zdôraznenie stojí aj významnejší podiel národných výborov pri kreácii retribučných súdov, na rozdiel od situácie v Česku, kde okresné národné výbory iba zostavovali zoznamy osôb, z ktorých potom vláda menovala sudcov z ľudu.⁸¹

Retribučné nariadenie obsahovalo iba veľmi rámcovú úpravu procesnoprávných otázok, ktorú následne doplnilo vykonávacie nariadenie. Treba zdôrazniť, že pred všetkými úrovňami retribučných súdov na Slovensku platila rovnaká procesnoprávna úprava. Nepripúšťalo sa konanie v neprítomnosti a ani možnosť podávať opravné prostriedky alebo námietky proti spisu obžalovaného. Každý občan, úrad a bezpečnostný orgán mohol podať trestné oznámenie, čím sa otvárali široké možnosti pre iniciovanie trestného konania. Retribučné konanie bolo v porovnaní s riadnym trestným konaním zjednodušené a umožňovalo *urýchlené preverenie a skončenie celého pokračovania*, čo sa prejavovalo v tom, že obžalobca, ak nenavrhol odopretie stíhania, mal predložiť obžalobný spis predsedovi ľudového súdu do ôsmich dní od doručenia trestného oznámenia. Predseda ľudového súdu mal následne zahájiť hlavné pojednávanie do 14 dní. Hneď po ukončení hlavného pojednávania mal byť vyneseny

78 Tvorcovia zákona vychádzali z toho, že *náš ľud má do tej miery vyvinutý mravný cit pre dobro a zlo, pre spravodlivosť, že v tejto ťažkej skúške svojej kultúrnej a politickej vyspelosti obstojí čestne*. Pozri Zákon o ľudových súdoch, s. 3–4.

79 ČENTĚŠ, Jozef – POVAŽAN, Michal – ŠANTA, Ján: *Dejiny prokuratúry na Slovensku*. Atticum, Bratislava 2014, s. 80.

80 JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.): *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*, s. 262–264.

81 BIANCHI, Leonard: Úlohy národných výborov pri očiste od fašistov a kolaborantov ľudovými súdmi. *Právny obzor*, 1970, roč. LIII, č. 7, s. 621.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

a vyhlásený rozsudok. Urýchlený priebeh konania však nemal byť na úkor spravodlivého posúdenia trestného prípadu, a to tým viac, že rozhodnutia súdu sú konečné, takže chyba, ktorej by sa súd dopustil, nemôže byť už napravená opravnou stolicou.⁸² Stojí za zmienku, že pôvodné znenie retribučného nariadenia v prípade uloženia trestu smrti nepoznalo žiadnu lehotu pre výkon trestu, hoci v českej časti ČSR bola lehota stanovená na dve hodiny po vyhlásení rozsudku, resp. na 24 hodín po dosiahnutí odsúdeného v prípade konania v neprítomnosti. Táto rozličnosť v právnej úprave, hoci bola neskôr zmiernená, mohla prispieť k tomu, že v Česku bolo vykonaných 94,9 % rozsudkov smrti retribučných súdov a na Slovensku „iba“ 41,5 %.⁸³ O milosti pre odsúdencov na smrť rozhodovalo Predsedníctvo SNR, avšak iba vtedy, ak príslušný ľudový súd (Národný súd alebo OES) odporučil odsúdenému udeliť milosť. V opačnom prípade sa mal trest vykonať. V tom, že súd, ktorý trest smrti vyniesol, mohol aj znemožniť rozhodovanie o milosti, čo bola pri absencii opravných prostriedkov jediná možnosť, ako zasiahnuť do vykonateľnosti trestu, možno vidieť mimoriadny, ba až stanovo-právny⁸⁴ charakter retribučného súdnictva.⁸⁵

Aj pri potrebe a prijatí vykonávacieho nariadenia, ktoré podrobnejšie upravilo procesné a niektoré ďalšie otázky spojené s retribúciou, sa ukazuje chvatná príprava konečnej verzie nariadenia, keďže predchádzajúce osnovy obsahovali podrobnejšiu procesnoprávnú úpravu a nepredpokladali vydanie vykonávacieho predpisu.⁸⁶ Pokyn na jeho vypracovanie dal 16. mája 1945 povereník I. Štefánik⁸⁷ a bolo prijaté Zborom povereníkov dňa 5. júna 1945 ako vykonávacie nariadenie č. 55/1945 Zb. n. SNR k retribučnému nariadeniu, ktoré malo charakter podzákonného predpisu (vo vtedajšej legislatíve slovenských národných orgánov boli zákonom ekvivalentné iba nariadenia SNR) a v dôsledku toho sa vyskytol konflikt so zásadou zákonnosti trestného práva, podľa ktorej je absolútnym prameňom trestného práva zákon.⁸⁸ A. Rašla ponúka dva spôsoby riešenia tohto problému: jednak možnosť pokladať vykonávacie nariadenia iba za *autentický výklad retribučného nariadenia* a jednak možnosť obhájiť prelomenie zásady legality s odvolaním sa na zásady mimoriadnosti a revolučnosti retribúcie.⁸⁹ Prikláňam sa k druhej alternatíve, keďže vykonávacie nariadenie okrem podrobnejšej procesnoprávnej úpravy so zakotvením subsidiarity trestného poriadku obsahovalo aj hmotnoprávne ustanovenia, najmä podľa § 29 ods. 1 mal súd voľnosť pri výbere trestu, pričom trest mal byť primeraný povahe spáchaného trestného činu, prípadne

82 SNA, f. PS, šk. č. 156, I. zväzok, Inštrukcie k nariadeniu č. 33/45 Zb. n. SNR, s. 6.

83 FROMMER, Benjamin: *Národná očista. Retribuce v poválečném Československu*, s. 134. Ide o údaje z obdobia pred februárom 1948.

84 PETERNÁK, Alexander: Udeľovanie milosti. *Právny obzor*, 1950, roč. XXXIII, č. 2, s. 61.

85 Podľa trestného poriadku vtedy platného na Slovensku mohol byť uložený trest smrti vykonaný až potom, čo prezident rozhodol o tom, že *odsúdenému neudeliť milosť*. RÁLIŠ, Anton: *Trestný proces*. Právnik, Bratislava 1942, s. 257.

86 SNA, f. PS, šk. č. 156, I. zväzok, Nerealizované osnovy retribučného nariadenia.

87 Tamtiež.

88 MILOTA, Albert: *Trestní právo hmotné Část obecná (Nástin přednášek)*. A. Bartoška a spol., Bratislava 1924, s. 16.

89 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 109, 111.

Michal Malatinský

počtu spáchaných činov, vine, priťažujúcim aj poľahčujúcim okolnostiam. Tie však retribučné predpisy nikde neupravovali, preto sa výkladom presadila aj subsidiarita trestného zákona.⁹⁰ Na základe tohto ustanovenia bolo v praxi možné zmierniť prísne a absolútne určité tresty⁹¹ v retribučnom nariadení aj bez využitia spomenutého inštitútu zmiernenia trestu.

V § 66 vykonávacieho nariadenia bola výslovne zakotvená retroaktívna pôsobnosť retribučného nariadenia: jeho ustanovenia sa vzťahovali podľa svojej povahy aj na trestné činy spáchané pred jeho účinnosťou. Sprvu sa totiž vychádzalo z toho, že podľa retribučného nariadenia bolo možné stíhať a potrestať aj činy spáchané po jeho prijatí. Príkladom toho je proces pred Okresným ľudovým súdom v Prešove proti organizátorom protištátnych demonštrácií v júli 1945, ktorí boli odsúdení za spáchanie zločinu zrady na povstaní na tresty na slobode od 3 mesiacov do 2 rokov.⁹² Podľa stanoviska Povereníctva pre pravosúdie z 22. septembra 1945 sa hmotnoprávne ustanovenia retribučného nariadenia vzťahovali aj na trestné činy spáchané po jeho účinnosti, ak mohli byť podľa svojej povahy spáchané aj po tomto čase.⁹³ Na zasadnutí komisie pre ľudové súdnictvo pri Predsedníctve SNR 17. apríla 1946 sa nakoniec presadila interpretácia, že do pôsobnosti ľudových súdov majú patriť iba delikty, ktoré boli spáchané pred účinnosťou retribučného nariadenia.⁹⁴ Tento výklad časovej pôsobnosti bol neskôr právne ukotvený aj novelizačným nariadením č. 57/1946 Zb. n. SNR (§ 32a).⁹⁵

Vykonávací predpis zasiahol aj do úpravy organizačných otázok. Dôležité bolo, že pri menovaní prísediacich sa mal brať zreteľ na paritné zastúpenie politických strán. V praxi to znamenalo, že polovica prísediacich bola menovaná za KSS a polovica za DS. Keď v roku 1946 vznikli na Slovensku ďalšie dve strany (Strana práce a Strana slobody), tam, kde to bolo možné, boli zastúpené všetky štyri strany rovnomerne. Ak však niektorá z nich nenavrhol svojho člena za prísediaceho, poťažne za náhradníka, bol namiesto neho menovaný člen niektorej odbojovej organizácie.⁹⁶ Taktiež funkciu prísediaceho mohla zastávať len osoba schopná náležite si uvedomiť význam a dôležitosť svojej funkcie a poživajúca úctu a dôveru svojich spoluobčanov. Napriek týmto novozavedeným politicko-ideovým kritériám mali byť členovia ľudových súdov pri konaní a rozhodovaní úplne nezávislí a viazaní iba ustanoveniami, nariadeniami a platnými zákonnými normami. Zamestnávateľia prísediacich, ako aj ďalších orgánov ľudového súdnictva, boli povinní na potrebný čas uvoľniť zamestnanca na výkon

90 Tamtiež, s. 109.

91 „Absolútne určitý trest“ je formulácia z teórie trestného práva. Označuje situáciu, keď skutková podstata pozná druh a výmeru trestu – napr. doživotie alebo trest smrti. „Relatívne určité tresty“ sú naproti tomu také, kde je druh trestu a neurčitá výmera – napr. odňatie slobody od 5 do 10 rokov.

92 *Kolaborant Paškay pred Národným súdom. Národná obroda*, 5. 10. 1945, s. 3. Porov. Rozsudok smrti nad Šmigovským vykonaný. *Národná obroda*, 10. 10. 1945, s. 2.

93 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez. 29/45, List Povereníctva pre pravosúdie z 22. augusta 1945.

94 Tamtiež, f. PS, šk. č. 156, II. zväzok, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre ľudové súdnictvo zo 17. apríla 1946.

95 Treba sa zmieniť o tom, že v pôvodnej verzii tohto novelizačného nariadenia sa nachádzalo iné znenie § 32a, v zmysle ktorého sa mali ustanovenia retribučného nariadenia vzťahovať na *trestné činy spáchané do 31. decembra 1945*. SNA, f. PV-P, šk. č. 24, sp. zn. 628/48.

96 RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 127.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

povinností pri ľudovom súdnictve bez ujmy na mzde. Funkcie pri ľudových súdoch boli totiž čestné a preplácali sa iba hotové výdavky spojené s jej výkonom.

Retribučné súdnictvo na Slovensku v roku 1945

Retribučné nariadenie nadobudlo účinnosť v deň jeho publikácie, t. j. dňa 23. mája 1945, a malo platiť na čas jedného roku, t. j. do 23. mája 1946, hoci podľa potreby sa pripúšťalo jeho neskoršie predĺženie.⁹⁷ Ako možno vyrozumiť z dobových prameňov, normotvorcovia predpokladali, že sa príslušné úrady, právnickí profesionáli, ale aj samotný ľud budú spontánne, efektívne a riadne zúčastňovať na výkone retribučnej spravodlivosti, ktorej tak bude v priebehu jedného roka učinené zadosť.

S vytváraním senátov ľudových súdov sa začalo už počas júna 1945. Povereníctvo pre pravosúdie ako historicky prvé ustanovilo tri senáty OLS v Bratislave a po jednom senáte OLS v Senici, Považskej Bystrici a v Nitre. Podľa denníka *Čas* mal bratislavský Okresný ľudový súd začať vykonávať súdnu činnosť do 20. júna 1945.⁹⁸ Dňa 15. júna bol I. Daxner menovaný Predsedníctvom SNR za predsedu Národného súdu,⁹⁹ rovnako boli menovaní prví obžalobcovia, prísediaci a sudcovia prvých dvoch senátov Národného súdu,¹⁰⁰ ktoré boli potom oficiálne zriadené 9. júla 1945.¹⁰¹ Prvé pojednávanie pred ľudovým súdom sa nakoniec konalo 17. júla 1945 pred prvým senátom bratislavského OLS v Justičnom paláci v Bratislave, pričom súdení boli piati príslušníci nemeckého Heimatschutzu¹⁰² z Prievozu pri Bratislave za trestný čin zradu na povstaní z dôvodu, že *na začiatku slovenského povstania chytali a strieľali slovenských vojakov z bratislavskej posádky, ktorí sa chceli pridať k povstalcovi*.¹⁰³ Po celodennom pojednávaní boli ešte v ten istý deň všetci piati obvinení odsúdení za zradu na povstaní na tresty na slobode vo výške od 5 do 18 rokov.¹⁰⁴ Už pri svojich prvých rozsudkoch teda ľudový súd vykonal súdne konanie urýchlene v zmysle intencií normotvorcov a aj samotného retribučného nariadenia, zároveň však neaplikoval ustanovenia o zrade na povstaní rigorózne a ani jednému z prvých odsúdených neudelil trest smrti. Tým predznamenal neskorší trend miernejšieho trestania v retribučnej praxi oproti normatívno-

97 Ľudové sudy budú vykonávatel'mi práva: Rozhovor s podpredsedom SNR Dr. Samuelom Bellušom. *Čas*, 27. 5. 1945, s. 2.

98 Prvé senáty ľudových súdov vymenované. *Čas*, 15. 6. 1945, s. 1.

99 Z dôvodu snáh Demokratickej strany o jeho ovplyvnenie, ako to sám vysvetľuje, bol I. Daxner pôvodne menovaný za predsedu senátu Národného súdu a až na jeho vyžiadanie bol jeho menovací dekrét zodpovedajúco preformulovaný. DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 27.

100 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 441, sp. zn. 2370, Zoznamy sudcov, prísediacich a obžalobcov pri Národnom súde.

101 Kto bude súdiť zločincov fašistickej nemeckej a ľudáckej éry. *Čas*, 16. 6. 1945, s. 2.

102 Heimatschutz boli ozbrojené jednotky nemeckej menšiny na Slovensku, ktoré podporovali vojenské ciele nacistického Nemecka. Boli organizované od júla 1944. Vykonávali hlavne strážnu a spravodajskú službu a v niekoľkých prípadoch boli nasadené do bojových operácií proti partizánom. Viz CHREŇO, Jozef: *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*. Slovenská archívna správa, Bratislava 1965, s. 209.

103 V utorok prvé pojednávanie Ľudového súdu v Bratislave. *Čas*, 17. 7. 1945, s. 3. Porov. Predseda I. senátu Okr. ľud. súdu Jozef Kostka na cestu ľudovým súdom (JTK.). *Pravda*, 16. 7. 1945, s. 2.

104 Prvé tresty za zradu na národnom povstaní. *Národná obroda*, 18. 7. 1945, s. 1.

Michal Malatinský

právnemu podkladu. V priebehu júla 1945 započali svoju činnosť aj niektoré ďalšie retribučné sudy. OLS v Prešove vyniesol 19. júla zrejme úplne prvý retribučný rozsudok s trestom smrti na Slovensku nad Imrichom Nahajčukom, ktorý bol následne aj vykonaný 31. júla 1945.¹⁰⁵ Mnohé OLS však svoju činnosť ešte nezačali, respektíve táto bola hatená problémami rôzneho druhu.

Už počas počiatkov činnosti retribučného súdnictva na Slovensku sa vyskytli niektoré problematické javy, ktoré sa neskôr stali príznačnými pre celé obdobie jeho fungovania. Išlo v prvom rade o nedisciplinovanosť prísediach, ktorí sa často vyhýbali zasadaniam ľudových súdov. Ukázalo sa, že miera spontánnosti a ochoty prísediach zúčastňovať sa na retribučných konaniach bola znateľne nižšia oproti pôvodným predpokladom. Za zmienku stojí aj to, že do zloženia senátov ľudových súdov zasiahla aj hierarchia rímskokatolíckej cirkvi, ktorá vychádzajúc z kanonického práva zakazovala vysväteným kňazom prijať funkciu prísediach. Ukázalo sa to v prípade kňaza Jozefa Lukačoviča, ktorý sa preto musel 30. júla 1945 vzdať svojej funkcie prísediaceho pri Národnom súde.¹⁰⁶

V reakcii na tento neželaný stav zasadalo 16. júla 1945 Predsedníctvo SNR a schválilo uznesenie o potrebe novelizovať retribučné nariadenie a o obsahových bodoch tejto novely, medzi ktorými sa nachádzalo aj uzákonenie peňažných sankcií pre prísediach za bezdôvodnú absenciu alebo opustenie pojednávania.¹⁰⁷ Následne 25. júla 1945 prijala SNR nariadenie č. 83/1945 Zb. n. SNR, ktoré menilo a doplnilo retribučné nariadenie. Umožnilo sa, aby o väzbe rozhodoval senát v neúplnom zložení, iba za prítomnosti predsedu a ním určených dvoch prísediach, aby boli prísediach čiastočne odbremenení. K štandardnej poprave povrazom bolo ako forma výkonu najvyššieho trestu pridané zastrelenie bezpečnostnými orgánmi, čím sa reagovalo na dopravné ťažkosti, ktoré mohli znemožniť včasné dopravenie odsúdenca na miesto popravy.¹⁰⁸ V ďalších častiach novela reagovala na personálne problémy ľudových súdov. Podľa pôvodného návrhu sa mala zaviesť pre Predsedníctvo SNR možnosť udeliť pokutu prísediach Národného súdu a OLS, ktorí porušili svoje povinnosti, až do výšky 10 000 korún, v prípade opakovania mohla byť táto pokuta zdvojnásobená. Pri predsedovi, obžalobcovi a prísediach pri MĽS mal mať okresný národný výbor možnosť udeliť pokutu do výšky 5 000 korún. Na plenárnom zasadnutí SNR povereník pre veci vnútorné G. Husák presadil zmenu peňažných sankcií na možnosť odvolania a náhrady nezodpovedného prísediaceho iným s odôvodnením, že by politicky a morálne vyzeralo veľmi zle, *keby sme my museli týchto prísediach naháňať pokutami*.¹⁰⁹ Novelou sa zaviedla aj povinnosť pre vymenovaného obžalobcu pred Národným

105 Kol. autorov: *Zamĺčaná pravda o Slovensku II. diel. Priatelia prezidenta Tisu*, Bratislava 1996, s. 278. LIŠKA, Otakar a kol.: *Výkonané tresty smrti Československo 1918–1989*. Úrad dokumentace a vyšetrování zločinů komunismu PČR, Praha 2000, s. 104.

106 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 441, sp. zn. 143/3 prez-dôv, Jozef Lukačovič, vzdanie sa členstva ako prísediach Národného súdu z 30. júla 1945.

107 Tamtiež, šk. č. 1, sp. zn. 10/45, Zápisnica zo zasadania Predsedníctva SNR zo 16. júla 1945.

108 Tamtiež, šk. č. 918, sp. zn. 555, Dôvodová správa k nariadeniu č. 83/1945 Zb. n. SNR.

109 Zápisnica zo zasadnutia SNR 25. 7. 1945 – viz <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/010schuz/s010002.htm> (citované k 25. 11. 2015).

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

súdom a OLS svoju funkciu prevziať a povinnosti s ňou spojené vykonávať. Sankcia pre nich sa nezavádzala z toho dôvodu, že títo mali byť vyberaní z *radov štátnych úradníkov alebo advokátov, ktorých bude možno donútiť na svedomité plnenie ich povinností disciplinárnymi sankciami v úradoch poťažne u Advokátskej komory, ktorým sú podriadení*.¹¹⁰ Retribučné nariadenie tak bolo novelizované po niečo vyše dvoch mesiacoch od jeho prijatia. V roku 1945 však boli zvažované aj jeho ďalšie novelizácie. Napríklad už od októbra 1945 Predsedníctvo SNR rokovalo o rozšírení vecnej pôsobnosti ľudových súdov na trestné činy čierneho obchodu a korupcie ako typické delikty povojnového obdobia,¹¹¹ čo Povereníctvo pre pravosúdie rezolútne zamietlo, keďže by to znamenalo ďalšie zaťaženie už aj tak preťažených ľudových súdov.¹¹² Podobne sa v decembri 1945 vyskytol návrh, aby sa zmiernil trest smrti za vyššie spomenuté verbálne delikty pre ich *objektívne menšiu závažnosť* na 30 rokov odňatia slobody.¹¹³ Nakoniec sa legislátori rozhodli nezasahovať do hmotnoprávných ustanovení a ponechali toto zmiernenie na súdny výklad v praxi.

Napriek opatreniam nariadenia č. 83/1945 Zb. n. SNR organizačné a personálne problémy ľudových súdov však pretrvávali naďalej. Najväčšie zaznamenali na východnom Slovensku a v okresoch na tzv. prinavrátenom území, ktoré po prvej Viedenskej arbitráži okupovalo Maďarské kráľovstvo. Podľa referátu podpredsedu SNR Jozefa Styka o situácii na východnom Slovensku, ktorý predniesol na mimoriadnom zasadnutí Predsedníctva SNR 26. septembra 1945, boli iba v 4 z 29 východoslovenských okresoch *menovaní obžalobcovia k ľudovým súdom a iba 2 ľudové súdy začali fungovať* (Prešov a Michalovce) a z toho *Michalovský súd iba preto, aby v 2 prípadoch obžalovaných oslobodil*. Stav v justícii *okolo ľudových súdov* J. Styk označil za *dezolátny, a to tým viac, že zo všetkých okresov mi bolo hlásené, že materiál pre ľudové súdy bol súdom predložený a že teda je iba na súdoch samých, aby svoje úkoly konali*.¹¹⁴ Situácia sa v neskoršom období z organizačného hľadiska postupne vylepšovala a v tretine októbra 1945 už neboli vymenovaní obžalobcovia iba v ôsmich východoslovenských okresoch.¹¹⁵ Počas jesene 1945 sa však začala v tlači objavovať ostrá kritika fungovania retribučných súdov. Dr. Evžen Sabin-ský, bývalý protifašistický politický väzeň, v časopise Sväzu protifašistických politických väzňov na Slovensku *Hlas oslobodených* poukazoval na nejednotné posudzovanie obdobných prípadov ľudovými súdmi. Kritizoval aj MĽS, lebo *v obciach sa prevažne uplatňuje rodinkárstvo, kamarátstvo ako aj strach svedčiť proti prevínilcovi*, preto ich žiadal zrušiť a ich agendu presunúť na OLS. Tiež požadoval zriadenie tzv. lietajúcich senátov OLS, ktoré by mohli *v ľudovom súdnictve zakročiť tam, kde viazne práca ľudového*

110 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 918, sp. zn. 555, Dôvodová správa k nariadeniu č. 83/1945 Zb. n. SNR.

111 Tamtiež, šk. č. 2, sp. zn. 29/45, Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva SNR z 3. októbra 1945.

112 Tamtiež, šk. č. 506, sp. zn. 6267/46, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre ľudové súdnictvo zo 17. apríla 1946.

113 SNA, f. PV-P, šk. č. 24, sp. zn. 628/46, Legislatívne konanie k nariadeniu č. 57/1946 Zb. n. SNR.

114 Tamtiež, f. ÚP SNR, šk. č. 2, sp. zn. 27/45, Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva SNR z 26. septembra 1945. Je možné, že Stykove údaje neboli celkom presné, resp. už neboli aktuálne, pretože 19. septembra 1945 mal byť po procese pred OLS v Levoči popravený Andrej Kastela. Porov. Kol. autorov: *Zamlčaná pravda o Slovensku II. diel*, s. 278.

115 BRÁHA, Jozef: O problémoch nášho ľudového súdnictva. *Čas*, 11. 10. 1945, s. 2.

Michal Malatinský

súdu, kde tento vôbec nefunguje, alebo kde sa naskytne dôvod podozrenia predpojatosti členov ľudového súdu v prospech obžalovaného.¹¹⁶ Tento jeho návrh na zriadenie tzv. lietajúcich senátov bol o približne pol roka naozaj realizovaný.

Ani Národný súd nezačal so svojou činnosťou podľa očakávaní, aj keď orgány Národnej bezpečnosti mali už v júni 1945 k dispozícii desiatky osôb, ktoré spadali do pôsobnosti Národného súdu.¹¹⁷ Jeho bilancia do konca roka 1945, teda za prvých viac ako sedem mesiacov účinnosti retribučného nariadenia, bola slabá – tri podané obžaloby a iba dve prejednané veci.¹¹⁸ Ako však vyplýva z pramenného materiálu, dôvody tejto slabej činnosti nespočívali ani tak v Národnom súde, ale hlavne v obžalobe pred Národným súdom, ktorá mala značné personálne problémy. Hoci Predsedníctvo SNR v júli 1945 vymenovalo 4 obžalobcov,¹¹⁹ funkcie sa ujali iba dvaja – JUDr. Miroslav Takáč 4. júla ako vedúci obžalobca a JUDr. Imrich Kabina 23. júla 1945. M. Takáč však pôsobil v tejto funkcii iba do 24. septembra 1945, keďže bol menovaný za podpredsedu Najvyššieho kontrolného dvora. I. Kabina potom pôsobil takmer dva mesiace ako jediný obžalobca pred Národným súdom – až do 19. novembra 1945, kedy nastúpil ako obžalobca JUDr. Augustín Dutka. Dňa 1. decembra 1945 nastúpil do úradu aj Ľ. Rigan, ktorý zároveň prevzal aj funkciu vedúceho obžalobcu.¹²⁰ V tejto súvislosti je zaujímavé, že obžaloba pred Národným súdom sa na jeseň 1945 takmer úplne rozpadla, pretože I. Kabina z dôvodu, že ostal jediným obžalobcom pred Národným súdom a nevidel *vôľu justičných konceptných zamestnancov vykonávať akúkoľvek funkciu u tunajšieho úradu*, požiadal o zbavenie funkcie obžalobcu pri Národnom súde dňa 24. septembra 1945.¹²¹ Predsedníctvo SNR ho však z tejto pozície vtedy neuvoľnilo. Za zmienku stojí aj to, že Ľ. Rigan, ktorý v decembri prevzal vedenie obžaloby, predtým pôsobil ako predseda druhého senátu Národného súdu, pričom v tejto funkcii aj vyniesol jeden rozsudok proti Františkovi Paškayovi.¹²² Ľ. Rigan sa tak stal zo sudcu obžalobcom pri Národnom súde.

Z uvedených skutočností je zrejmé, prečo obžaloba pred Národným súdom v roku 1945 podala iba tri obžaloby, hoci dostala 100 podaní.¹²³ Bez podaných obžalôb nemohol, pochopiteľne, Národný súd súdiť. Ako prvý proces pred najvyšším retribuč-

116 SABINSKÝ, Evžen: Naše úlohy v ľudovom súdnictve. *Hlas oslobodených*, 1945, roč. 1, č. 9, s. 3.

117 Prvý pred Národný súd (ZAS). *Pravda*, 22. 6. 1945, s. 1.

118 DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 37.

119 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez. 12/45, List obžalobcu pri Národnom súde pre Predsedníctvo SNR z 27. júla 1945.

120 Tamtiež, sp. zn. prez. 1/46, Správa o účinkovaní obžalobcov pri Národnom súde od 4. júla do 31. decembra 1945, s. 1–2.

121 Tamtiež, sp. zn. prez. 39/45, List I. Kabinu Predsedníctvu SNR z 24. 9. 1945.

122 SNA, f. NS, sp. zn. TnĽud 26/45, mikrofilm A-868, Rozsudok nad F. Paškayom z 5. 10. 1945. František Paškay (1896 – ?) zastával viacero funkcií na Slovensku v rokoch 1939 až 1945, bol napr. starostom Dubnice nad Váhom, vodcom Hlinkovej mládeže pre trenčiansku župu, dôstojníkom Slovenskej pracovnej služby a od januára 1945 aj poslancom Snemu Slovenskej republiky. Národným súdom bol odsúdený na 12 rokov odňatia slobody. Viz CHREŇO, Jozef: *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*, s. 141.

123 Okrem toho však boli podané 3 návrhy na upustenie trestného stíhania, 49 návrhov na uvalenie väzby, 23 návrhov na prepustenie z väzby a 17 vecí bolo pre nepríslušnosť odstúpených. V iných prípadoch prebiehal proces stopovania. SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez. 1/46, Správa o účinkovaní obžalobcov pri Národnom súde od 4. júla do 31. decembra 1945, s. 2.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

ným súdom na Slovensku do dejín vstúpil proces s pplk. Jánom Šmigovským, bývalým veliteľom nitrianskej vojenskej posádky počas SNP.¹²⁴ Dňa 21. septembra 1945 sa konalo historicky prvé hlavné pojednávanie pred Národným súdom.¹²⁵ O štyri dni na to bol v tomto konaní vynesený prvý rozsudok Národného súdu, ktorým bol J. Šmigovský odsúdený na smrť za zradu na povstaní (poprava bola vykonaná 9. októbra 1945). Kontroverznou skutočnosťou bolo, že M. Takáč zastupoval obžalobu pred súdom aj v posledný deň procesu s J. Šmigovským (25. 9. 1945), hoci v ten deň už nebol v úrade, a na verejnom zasadnutí po vyhlásení rozsudku nenavrhol odporučiť odsúdeného na udelenie milosti, čo Národný súd ani neurobil, a následkom toho nemohlo Predsedníctvo SNR o milosti pre J. Šmigovského, aj keď o ňu on aj jeho obhajca požiadali, rozhodovať. Došlo tak k vážnej procesnoprávnej chybe.¹²⁶

Pritom nešlo o ojedinelý jav, normy regulujúce trestné konanie boli prekračované aj v iných ohľadoch. E. Rigan uvádza, že po nastúpení do úradu zistil, že niektorí bývalí poslanci snemu sú držaní vo väznici Krajského súdu v Bratislave, hoci trestné konanie voči nim ešte nezačalo.¹²⁷ Problémy tohto druhu sa však objavovali aj v roku 1946. E. Rigan listom z 12. júla 1946 upozorňoval Predsedníctvo SNR, že v zaisťovacích táboch v Ilave sa nachádza 16 osôb, zväčša bývalých poslancov snemu a členov štátnej rady, hoci ani obžaloba a ani Národný súd nedali *vôbec žiadnu úpravu na zatknutie menovaných*. Väčšina z nich už bola pritom predtým z väzby rozhodnutím Národného súdu prepustená a neskôr boli hromadne zaistení orgánmi Národnej bezpečnosti. Kuriózne bolo, že zaistený bol aj Jozef M. Zvrškovec, niekdajší vyslanec Slovenskej republiky (1939 – 1945) v Taliansku, hoci na neho nebolo podané ani len trestné oznámenie, a poslanec snemu Anton Hancko bol protiprávne vo väzbe nepretržite od 7. októbra 1945. Predsedníctvo SNR tento problém predložilo na zasadnutí Národného frontu 17. júla 1946, ktorý uložil zainteresovaným orgánom, *aby v prípadoch zaistených osôb postupovali podľa zákonných predpisov*.¹²⁸

Retribučné súdnictvo na Slovensku v rokoch 1946 a 1947

Personálno-organizačné problémy ľudových súdov pokračovali aj v tomto období. Absencie prísediacich pre malicherné dôvody často ochromili činnosť jednotlivých senátov ľudových súdov. Napríklad, I. Daxner spomenul na zasadnutí Komisie pre

124 Pplk. Ján Šmigovský (1903 – 1945) bol veliteľ nitrianskej vojenskej posádky a tiež tamojšej pechotnej školy. Po vypuknutí SNP sa do neho odmietol zapojiť, za čo bol súdený a odsúdený Národným súdom. Na jeseň 1944 sa stal prvým veliteľom Domobrany, ktorá mala nahradiť slovenskú armádu ako ozbrojená zložka a vojsko Slovenského štátu. V apríli 1945 odišiel za rodinou do Prahy, kde sa v máji zúčastnil Pražského povstania. MAŤOVČÍK, Augustín (ed.): *Slovenský biografický slovník V. R – Š*. Matica slovenská, Martin 1992, s. 481–482.

125 Národný súd už zasadá (ZAS). *Pravda*, 22. 9. 1945, s. 1.

126 MALATINSKÝ, Michal: Proces s podplukovníkom Jánom Šmigovským pred Národným súdom. *Pamäť národa*, 2015, roč. 11, č. 1, s. 34.

127 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez 1/46, Správa o účinkovaní obžalobcov pri Národnom súde od 4. júla do 31. decembra 1945, s. 8.

128 Tamtiež, f. ÚP SNR, šk. č. 441, sp. zn. 323/prez.dôv.46, List E. Rigana Predsedníctvu SNR z 12. júla 1946.

veci Národného súdu a ľudového súdnictva dňa 17. apríla 1946 prípad, kedy sa pojednávanie nemohlo začať *len preto, lebo údajne jeden pán prísediaci sa šiel holiť. Keď máme takých prísediacich, že celý súd môže nechať čakať, musia tu byť určité trestné sankcie.*¹²⁹ Podobne sa v liste zo 4. marca 1946 pre Predsedníctvo SNR vyjadril vedúci obžalobca pri Národnom súde Ľ. Rigan: *od jej publikovania (novely nariadením č. 83/1945 Zb. n. SNR – pozn. autora) vyskytujú sa prípady nedostavenia sa prísediacich o mnoho častejšie ako predtým. Prísediaci potvrdí predvolanie, neomluví sa, alebo omluví sa až po termíne, jednoducho však nepríde a mnohokrát senát, ba dokonca na meritórnom pojednávaní senát, obžalobca, obžalovaný, svedkovia a publikum musia čakať buď na opozdeného, alebo na dodatočne telefonicky predvolávaného prísediaceho. Tieto poruchy sa nepodarilo odstrániť ani súčasným predvolávaním vhodnejšieho počtu náhradníkov. Každá iná politická, alebo úradná povinnosť zdá sa prísediacim vážnejšou, ako povinnosť dostaviť sa na Národný súd, a ešte sa nestalo, že by prísediaci zameškal napr. nejaké zasadnutie v politickej strane v Národnej rade, alebo Sneme, ba ani v MNV, alebo iných hospodárskych inštitúciách, hoci jeho prítomnosť na nich nebola bezpodmienečne nutná. Prísediacemu zdá sa aj každý osobný záujem dostatočnou omluvou pre nedostavenie sa na Národný súd. Okrem toho v poslednom čase vyskytujú sa často prípady hodinového, alebo väčšieho opozdenia. Neobstojí mienka, že by nebolo dôstojným, aby voči prísediacim boli zavedené sankcie.*¹³⁰ Z týchto dôvodov silneli hlasy žiadajúce, aby bola možnosť uložiť v takýchto prípadoch peňažné sankcie predsa len zavedená. Organizačné nedostatky sa ukazovali aj pri obžalobe pred Národným súdom, keďže vedúcemu obžalobcovi neboli ostatní obžalobcovia služobne podriadení. Na úrovni OES a MĽS sa vyskytovali problémy s nedostatkom personálnych kapacít, nečinnosťou niektorých ľudových súdov, rozhodovacou nejednotnosťou alebo ich preťaženosťou. Niekde dokonca ani reálne nezačali s judičiálnou činnosťou. Okrem toho bolo potrebné predĺžiť účinnosť retribučného nariadenia, keďže začiatkom roku 1946 už bolo zrejmé, že do 23. mája 1946 sa činnosť ľudových súdov nepodarí uzavrieť. Pre zaujímavosť uvádzame, že ak by sa účinnosť retribučného nariadenia vtedy naozaj skončila, znamenalo by to, že Národný súd by vyniesol iba šesť rozsudkov nad šiestimi ľuďmi, čo predstavuje iba približne 7 % z jeho súdnej činnosti do konca roku 1947.

Hlavne pre tieto dôvody SNR 14. mája 1946 prijala druhú a oveľa podstatnejšiu novelizáciu retribučného nariadenia – nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR, ktoré 22. mája 1946 nadobudlo platnosť a účinnosť. Realizované zmeny a doplnenia sa významne dotkli dovtedajšieho fungovania retribučného súdnictva na Slovensku. Predsedovia senátov Národného súdu a OES dostali možnosť uložiť prísediacim, ktorí si bez dostatočného dôvodu neplnili svoje povinnosti, sankciu v podobe pokuty až do 10 000 Kčs. Dotknutý prísediaci sa mohol brániť námietkou do ôsmich dní, o ktorej rozhodoval osobitný senát zložený z predsedu a dvoch ďalších prísediacich príslušného senátu. Rozpačité fungovanie obžaloby pred Národným súdom malo byť napravené kreovaním Úradu obžaloby pred Národným súdom, ktorý fungoval na monokratickom a hierarchickom princípe. Predsedníctvo SNR menovalo a odvo-

129 Tamtiež, šk. č. 506, sp. zn. 6267/46, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre ľudové súdnictvo zo 17. apríla 1946.

130 Tamtiež, šk. č. 442, sp. zn. prez. 36/46, List Ľ. Rigana Predsedníctvu SNR zo 4. marca 1946.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

lávalo vedúceho obžalobcu a aj ostatných obžalobcov. Vedúci obžalobca pri výkone svojej funkcie podliehal naďalej Predsedníctvu SNR a v otázkach personálnych a organizačných Povereníctvu pre pravosúdie, ale ostatní obžalobcovia boli podriadení priamo jemu.

Pretrvávajúce problémy OES a MES malo vyriešiť vytvorenie tzv. lietajúcich senátov, o potrebe ktorých sa diskutovalo už od septembra 1945. Mnohé OES totiž nemali dostatok personálnych kapacít,¹³¹ aby mohli vykonávať svoju agendu, v niektorých oblastiach dokonca ani reálne nezačali s činnosťou, inde boli zase preťažené. Podobné problémy existovali na úrovni miestnych ľudových súdov.¹³² K tomu pristupovala častá rozhodovacia nejednotnosť ľudových súdov.¹³³ Preto získalo Povereníctvo pre pravosúdie právomoc zriadiť osobitné senáty OES, ktoré mohli dočasne poveriť výkonom agendy alebo časti agendy hociktorého okresného ľudového súdu. Obdobné osobitné senáty MES mohli zase zriaďovať Povereníctvo pre veci vnútorné. Takéto senáty boli potom poverené činnosťou všade tam, kde príslušné ľudové súdy neboli riadne ustanovené, nevykonávali zodpovedne svoju agendu alebo boli preťažené. Okrem toho Povereníctvo pre pravosúdie mohlo rozšíriť miestnu príslušnosť OES aj na iný okres alebo okresy, rovnako mohlo až do vynesenia rozsudku odňať prejednanie určitej veci príslušnému OES a prikázať vec na prejednanie inému OES.¹³⁴ Získalo tak systém právomocí, ktorými mohlo účinne riešiť problémy OES a MES.¹³⁵ Posledné menované opatrenie však mohlo byť ľahko zneužitelné, keďže umožňovalo povereníctvu kedykoľvek zmeniť príslušný súd v priebehu súdneho konania a nariadenie neuvádzalo žiadne odôvodňujúce kritéria pre takýto zásah. Novela posilnila postavenie povereníctva voči ľudovému súdnictvu aj v iných ohľadoch. Vykonávalo dohľad nad správou OES a podliehali mu tamojší obžalobcovia, ktorí dovtedy podliehali Predsedníctvu SNR. Jedným z cieľov novely podľa dôvodovej správy bolo totiž čo najviac rozšíriť administratívnu právomoc Povereníctva pre pravosúdie nad ľudovými súdmi, keďže aj pri nich išlo o *výkon zvláštneho odvetvia justice, ktoré síce pramení z potrieb politických a je vykonávané mimoriadnymi tribunálmi zostavenými podľa princípu ľudovosti, avšak má predsa mnoho spoločných prvkov normatívnych s výkonom riadnej justice*.¹³⁶

Ďalšie dôležité zmeny, ktoré novela priniesla, spočívali v tom, že zaviedla možnosť konať v neprítomnosti obvineného a proti rozhodnutiam ľudových súdov sa pripustil mimoriadny opravný prostriedok (MOP). Ak sa obvinený nachádzal v cudzine alebo bolo miesto jeho pobytu neznáme a na návrh obžalobcu predseda príslušného ľudového súdu vykonal príslušné opatrenia podľa trestného poriadku, obžalobca mohol

131 Jedným z navrhovaných riešení z augusta 1945 bola aj laicizácia obžalobcov pre OES. SNA, f. PS, šk. č. 156, I. zväzok, Legislatívne konanie k nariadeniu č. 57/1946 Zb. n. SNR.

132 Tamtiež, f. ÚP SNR, šk. č. 506, sp. zn. 6267/46, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre ľudové súdnictvo zo 17. apríla 1946.

133 Žiadame o radikálnu zmenu v ľudovom súdnictve (J.V.G.). *Hlas oslobodených*, 1946, roč. 2, č. 14, s. 5.

134 Zápisnica zo zasadnutia SNR 14. 5. 1946 – viz <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/018schuz/s018002.htm> (citované k 25. 11. 2015).

135 Napriek tejto novele však problémy na úrovni MES naďalej pretrvávali, preto sa uvažovalo o ich zrušení a presunutím ich agendy na OES. Kríza v ľudovom súdnictve (M). *Národná obroda*, 21. 9. 1946, s. 2.

136 SNA, f. PV-P, šk. č. 24, sp. zn. 628/48, Dôvodová správa k nariadeniu č. 57/1946 Zb. n. SNR.

Michal Malatinský

následne po skončení vyšetrovania podať obžalobu na neprítomného obvineného a ľudový súd mohol v jeho neprítomnosti pojednávať a vyniesť rozsudok. Namiesto osobnej výpovede obvineného sa v takom prípade prečítalo jeho písomné vyjadrenie alebo výpoveď, ak bola k dispozícii, inak súd rozhodoval bez vyjadrenia obvineného. Uzákonenie mimoriadneho opravného prostriedku zvrátilo dovtedajší stav úplnej nepreskúmateľnosti retribučných súdnych rozhodnutí, hoci riadne opravné prostriedky boli vylúčené aj naďalej. MOP nemal odkladný účinok na výkon trestu, ale príslušný ľudový súd mohol zo závažných dôvodov odložiť výkon trestu smrti do vybavenia mimoriadneho opravného prostriedku. MOP bol konštruovaný veľmi reštriktívne, bolo ho možné podať proti oslobodzujúcemu i odsudzujúcemu rozsudku a mohol ho s jednou výnimkou podať iba Úrad obžaloby pri Národnom súde v prospech i neprospech obvineného. Išlo konkrétne o tieto dôvody: ak na výrok súdu o vine, treste alebo kvalifikovaní činu mal vplyv trestný čin inej osoby; ak sa objavili nové závažné dôkazy alebo skutočnosti odôvodňujúce zmenu výroku súdu; ak rozhodol nižšie postavený ľudový súd o veci patriacej do pôsobnosti vyššieho ľudového súdu (napr. OES o veci Národného súdu); alebo ak rozhodol ľudový súd o veci mimo jeho pôsobnosť. Obvinený alebo jeho obhajca mohol podať tento opravný prostriedok iba v jednom prípade: proti odsudzujúcemu rozsudku vynesenému proti nemu v konaní *in absentia*. Z hľadiska dôvodov pre jeho uplatnenie išlo teda o kombináciu dôvodov pre obnovu, dôvodov zmätočnosti a možnosti korektívy v prípade konania v neprítomnosti obvineného. Podľa pôvodnej verzie novely malo byť umožnené jeho podanie aj z dôvodu na zachovanie právnej jednotnosti, čo bolo zamietnuté Komisiou pre Národný súd a ľudové sudy, keďže by to mohlo byť ľahko zneužitá ako zámienka pre revíziu takmer akéhokoľvek retribučného rozsudku.¹³⁷ O MOP mal rozhodovať Národný súd v typickom sedemčленном senáte, v ktorom mali byť dvaja prísediaci nahradení dvoma členmi Najvyššieho súdu, ktorých vymenovávalo a odvolávalo Predsedníctvo SNR, pričom členovia senátu a obžalobca z pôvodného konania museli byť vylúčení.

Týmto nariadením sa tiež zmenila vyššie opísaná úprava výkonu trestu smrti a konania o milosti. O milosti už podľa tzv. druhej pražskej dohody¹³⁸ z 11. apríla 1946 aj na Slovensku rozhodoval prezident republiky. Podľa novelizovaného znenia retribučného nariadenia (§ 30k) ľudový súd, ktorému bola podaná žiadosť o milosť, ju mal podať po vypočutí obžalobcu so svojím návrhom prostredníctvom Povereníctva pre pravosúdie, Predsedníctva SNR a vlády prezidentovi republiky. Ak v prípade odsúdenia na trest smrti súd neodporučil udelenie milosti a milosť ani nebola do 48 hodín udelená, mal byť nariadený bezodkladný výkon trestu smrti. Došlo teda k zmenám, ale zmienený mimoriadny charakter tejto úpravy ostal prítomný.

137 Tamtiež, f. ÚP SNR, šk. č. 506, sp. zn. 6267/46, Zápisnica zo zasadnutia komisie pre ľudové súdnictvo zo 17. apríla 1946.

138 Ide o druhú z troch dohôd z rokov 1945 a 1946, ktoré boli uzavreté medzi československou vládou a Slovenskou národnou radou. Upravovala najmä prechod niektorých právomocí zo slovenských orgánov na prezidenta republiky. Viz DVOŘÁK, Josef: *Slovenská politika včera a dnes*. Pokrok, Praha 1947, s. 47–50.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

Napriek pretrvávajúcim problémom možno inak povedať, že rok 1946 pre ľudové súdnictvo znamenal jeho stabilizáciu, dotvorenie a relatívne efektívne fungovanie. Na najvyššej úrovni došlo k vymenovaniu nových obžalobcov pred Národným súdom.¹³⁹ Na druhej strane, I. Kabina bol Predsedníctvom SNR 14. marca 1946 na vlastnú žiadosť zbavený funkcie obžalobcu¹⁴⁰ po kontroverzii medzi ním a vedúcim obžalobcom Ľ. Riganom. Národný súd totiž vo svojom treťom rozsudku zo dňa 1. februára 1946 v konaní proti bývalému poslancovi snemu Rudolfovi Schwarzovi rozhodol o kolektívnej zodpovednosti poslancov snemu (pozri vyššie). Keď Ľ. Rigan následne písomne poveril I. Kabinu, aby ten zastupoval pred Národným súdom obžalobu proti ďalšiemu bývalému poslancovi Vojtechovi Plechlovi, I. Kabina sa odmietol tejto veci ujať, pričom argumentoval aj tým, že sa nestotožňuje *so zásadou kolektívnej zodpovednosti*.¹⁴¹ Keďže pre vlastnú preťaženosť odoprel prevzatie obžaloby aj J. Šujan, musel nakoniec obžalobu zastupovať sám Ľ. Rigan. Hlavne kvôli tomuto incidentu bol neskôr zriadený vyššie opísaný monokratický obžalobný úrad pri Národnom súde.¹⁴² I. Kabinu ako obžalobcu potom nahradil¹⁴³ J. Feješ¹⁴⁴. Po príchode viacerých nových obžalobcov začal Národný súd konečne fungovať podľa zámeru normotvorcov. Od mája 1946 niekoľkonásobne narástol počet podaných obžalôb a následne sa zvýšil aj počet rozhodnutých vecí pred Národným súdom. Možno teda konštatovať, že najhlavnejšou prekážkou jeho riadneho fungovania bol značný nedostatok personálnych kapacít na strane obžaloby, ktorý sa podarilo uspokojivo odstrániť až po takmer celom prvom roku účinnosti retribučného nariadenia. Ďalším faktorom, vďaka ktorému došlo k urýchleniu procesu vybavovania retribučných vecí pred ním, bolo spájanie podobných prípadov do obžalôb, ktoré boli potom aj spoločne prejednané a rozhodnuté. Prvou tohto druhu bola obžaloba proti dvom prednostom Ústredne štátnej bezpečnosti Petrovi Starinskému a Jánovi Ambrovi z 27. augusta 1946.¹⁴⁵ O necelý mesiac

139 Začiatkom roka 1946 nastúpil do funkcie JUDr. Juraj Šujan a v priebehu apríla a mája 1946 JUDr. Anton Raša, JUDr. Michal Gerö, JUDr. Pavol Király, JUDr. Arnošt Slamka a JUDr. Ján Feješ. V neskorších mesiacoch medzi obžalobcami pribudol aj JUDr. Ivan Roháček, ktorý 8. mája 1947 nahradil Ľ. Rigana ako vedúci Úradu obžaloby. SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez 4/46 (9. 1. 1946) a prez 94/46 (4. 5. 1946) a tamtiež, šk. č. 2, sp. zn. prez 237/46 (5. 10. 1946) – tri správy o nastúpení obžalobcov.

140 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn., prez 57/46, Správa o zbavení funkcie I. Kabinu z 25. marca 1946. Odvolanie I. Kabinu však 4. marca 1946 žiadal aj vedúci obžalobca Ľ. Rigan z dôvodov, že *ako obžalobca zaujíma diaľtrálnu sa rozchádzajúci názor voči zásade, vyslovenej aj v medzinárodnom norimberskom procese [...] v smere kolektívnej zodpovednosti a že ako obžalobca zaujíma stanovisko priaznivé pre obžalovaných, a to napriek rozhodnutiu Národného súdu*. Zároveň naznačil, že jeho konanie zakladalo kárny prečin. Tamtiež, f. ÚP SNR, šk. č. 442, sp. zn. prez. 36/46. Je zaujímavé, že I. Kabina svoju žiadosť o odvolanie zo 6. marca 1946 zdôvodňoval rodinnými dôvodmi. Tamtiež, sp. zn. 133/prez.dôv.46.

141 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 1, sp. zn. prez 87/46, Správa Ľ. Rigana pre Prezídium Povereníctva pre pravosúdie z 25. apríla 1946.

142 Tamtiež, f. PV-P, šk. č. 2, sp. zn. 36/46, List I. Daxnera pre Predsedníctvo SNR zo 4. marca 1946.

143 VNUK, František: *Retribučné súdnictvo a proces s Jozefom Tisom*, s. 293.

144 JUDr. Ján Feješ (1909 – 1988) bol slovenský právnik a prokurátor. V rokoch 1946 a 1947 pôsobil ako obžalobca pred Národným súdom. Ako prokurátor sa podieľal aj na procesoch s odporcami komunistického režimu po roku 1948. Pracoval okrem iného na Štátnom zastupiteľstve a Krajskej prokuratúre v Bratislave. V rokoch 1969 až 1988 bol generálnym prokurátorom ČSSR. K nemu viz – [https://sk.wikipedia.org/wiki/J%C3%A1n_Feješ%C5%A1_\(prokur%C3%A1tor\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/J%C3%A1n_Feješ%C5%A1_(prokur%C3%A1tor)) (citované k 25. 11. 2015).

145 SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 9, sp. zn. Onľud 63/45, Obžaloba proti P. Starinskému a J. Ambrovi.

Michal Malatinský

na to, 20. septembra 1946, bola podaná obžaloba proti piatim poslancom snemu: Viktorovi Magicovi, Andrejovi Tomkovi, Antonovi Simkovi, Michalovi Boňkovi a Jozefovi Vaňovi.¹⁴⁶ V roku 1947 potom tento trend pokračoval v ešte väčšej miere. Treba však spomenúť, že činnosť Národného súdu aj v tomto roku čelila viacerým problémom. I. Daxner mal byť 20. mája 1947 odvolaný z funkcie predsedu Národného súdu Predsedníctvom SNR, avšak toto rozhodnutie bolo 3. júna 1947 zrušené vládou ČSR. Tento incident vyvolal krízu s politickým presahom.¹⁴⁷ Na jeseň 1947 bolo podaných viacero obžalôb a dvaja predsedovia senátov ochoreli, čo prispelo k tomu, že nie všetky prípady boli do konca roka pred Národným súdom skončené.¹⁴⁸

Po druhej novelizácii došlo k stabilizácii a odstráneniu mnohých problémov aj na úrovni okresných ľudových súdov. Podľa povereníka spravodlivosti I. Štefánika v októbri 1946 väčšina OLS vykonávala svoje retribučné poslanie *bezúhonne*. Ak sa niekde *zisťil nedostatočný, alebo neuspokojivý výkon, Povereníctvo spravodlivosti prostriedkami, ktoré malo k dispozícii, okamžite zakročilo*. Podľa neho boli tiež rozsudky týchto ľudových súdov vo veľkej väčšine v súlade so zákonom a s *právnym cítením* a prípadná nejednotnosť či omyly sa napravovali cestou udelenia milosti.¹⁴⁹ Podľa iných zdrojov, napríklad aj článkov v dobovej tlači, však situácia nebola taká „ružová“. Aj po novelizácii pretrvávala rozhodovacia nejednotnosť OLS a mnohé opatrenia, ako napr. lietajúce senáty, neboli v dostatočnej miere využívané, resp. realizované.¹⁵⁰ Celkovo však platí, že aj na tejto úrovni ľudových súdov boli mnohé problémy spôsobené nedostatkom ľudských zdrojov. V povojnovom Slovensku bol totiž všeobecný nedostatok sudcov, pričom mnohí z nich pôsobili popri svojich funkciách v mimoriadnom súdnictve aj ako riadni sudcovia. Hoci ich funkcie v ľudovom súdnictve mali prednosť, na výsledkoch ich práce sa často muselo prejavovať pracovné preťaženie.¹⁵¹ Tieto skutočnosti nemožno nezohľadniť pri zisťovaní príčin mnohých problémov ľudového súdnictva.

Ďalšou osobitosťou retribučného súdnictva sú rozdiely v národnostnom zložení súdených osôb. Zatiaľ čo pred Národným súdom tvorili obvinení slovenskej národnosti veľkú väčšinu, okresné ľudové sudy najčastejšie súdili osoby maďarskej národnosti. Maďari tvorili 59,74 % všetkých odsúdených a až 73,51 % všetkých oslobodených pred retribučnými súdmi na Slovensku.¹⁵² Len pre porovnanie – pred Národným súdom boli súdené len dve osoby maďarskej národnosti (Ján Giller¹⁵³ a Ján Ester-

146 Tamtiež, sp. zn. Onfud 29/45, Obžaloba proti V. Magicovi a spol.

147 Podľa I. Daxnera bolo jeho odvolanie iniciované pro-ludáckym krídlom Demokratickej strany ako satisfakcia za exekúciu J. Tisa. Táto kríza priniesla vyhrotenie vzťahov medzi DS a ďalšími politickými stranami. Pozri viac DAXNER, Igor: *Ludáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*, s. 173–177.

148 Tamtiež, s. 13.

149 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 5, sp. zn. 36/46, Zpráva povereníka spravodlivosti Dr. Ivana Štefánika o ľudovom súdnictve zo 14. októbra 1946, s. 4–5, 9.

150 DUBRAVSKÝ, Michal: Rýchlo ukončiť proces očisty! *Odkaz*, 1947, roč. 2, č. 3, s. 34.

151 Tamtiež. Pozri aj Veľký nedostatok sudcov na Slovensku. *Čas*, 10. 11. 1945, s. 2.

152 RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu...*, s. 153.

153 JUDr. Ján Giller (1886 – ?) bol slovensko-maďarský právnik a stúpenec obnovenia Uhorska. Po prvej Viedenskej arbitráži a okupácii južného Slovenska v roku 1938 pôsobil ako poslanec maďarského parlamentu. Národný súd ho 6. mája 1946 odsúdil za kolaboráciu s okupantmi na 10 rokov odňatia slobody. Viz CHREŇO, Jozef: *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*, s. 58.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

házy¹⁵⁴). Jedným z dôvodov tohto trendu bolo ustanovenie čl. VIII Dohody medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946 o výmene obyvateľstva,¹⁵⁵ podľa ktorého bolo možné presťahovať z územia Československa na územie Maďarska všetky tie osoby maďarskej národnosti s trvalým bydliskom v Československu, ktoré sa dopustili trestných činov podľa § 1 až 4 retribučného nariadenia a tiež podľa § 5 retribučného nariadenia, avšak v druhom prípade ich počet nemohol presiahnuť jeden tisíc. Po uzavretí tejto medzistátnej dohody orgány Národnej bezpečnosti podali za niekoľko dní trestné oznámenia na približne 34 000 osôb, pričom iba v málo prípadoch uviedli dôkazy a konkrétnu trestnoprávne relevantnú činnosť podozrivých osôb. Povereniectvo spravodlivosti následne zvýšilo počet obžalobcov a sudcov pri OLS v okresoch s maďarským obyvateľstvom, ktorí mali riešiť iba túto agendu. V krátkom čase boli potom obžalobcami pri OLS podané obžaloby na 26 044 osôb maďarskej národnosti. Okresné ľudové sudy však mohli vynášať odsudzujúce rozsudky iba na základe dostatočne usvedčujúcich dôkazov, na čo sa podľa povereníka I. Štefánika dôsledne dbalo.¹⁵⁶ Nakoniec bolo na tomto základe z Československa vysídlených 2 905 osôb maďarskej národnosti.¹⁵⁷

Kapitolou samou osebe je činnosť miestnych ľudových súdov. Tieto mohli podľa retribučného nariadenia vzniknúť v každej politickej obci, teda potenciálne mohli byť ustanovené viac ako tri tisícky takýchto súdov. V skutočnosti ich do jesene 1946 vynieslo aspoň po jednom rozsudku iba 138. Niektoré síce začali so svojou súdnou činnosťou neskôr, napr. MES v Bratislave (až v januári 1947), platí však, že vo veľkej väčšine obcí nikdy nezačali pôsobiť.¹⁵⁸ V niektorých okresoch (napr. Dunajská Streda, Želiezovce, Vrāble, Nové Mesto nad Vāhom, Giraltovce, Michalovce, Komárno, Malacky atď.) buď neboli zriadené ani v jednej obci alebo nejaké zriadené boli, ale nevyniesli ani jediný rozsudok až do konca roka 1947. V iných okresoch významne pracovali iba MES v sídelných mestách (napr. Banská Bystrica alebo Ružomberok) aj vďaka tomu, že tam mohli využívať priestory a zázemie riadnych súdov.¹⁵⁹ Možno teda predpokladať, že ich (ne)pôsobenie v mnohých oblastiach nenaplnilo očakávania tvorcov retribučného nariadenia.

Napriek vyššie zmienenej novelizácii a zavedení peňažných sankcií problémy s nedisciplinovanosťou prísediacich neustali. Napríklad podľa informácií denníka *Čas* z januára 1947 bolo možné pozorovať *malý záujem mnohých prísediacich o jednotlivé ro-*

154 Ján Esterházy (1901 – 1957) bol významný maďarský politik v ČSR a Slovenskej republike (1939 – 1945). V rokoch 1938 – 1945 bol poslancom slovenského snemu za Maďarskú stranu na Slovensku ako jediný zástupca slovenských Maďarov na tejto úrovni. Po skončení vojny si ho vyžiadali sovietske orgány a od júna 1945 bol väznený v ZSSR. Národný súd ho 16. septembra 1947 v neprítomnosti odsúdil za domácu zradu na trest smrti. Do ČSR bol vydaný až v apríli 1949 a prezident Klement Gottwald mu udelil milosť a zmenil jeho trest na doživotné odňatie slobody. Zomrel 8. marca 1957 vo väzenskej nemocnici v Olomouci. Viz tamtiež, s. 45.

155 Dohoda bola publikovaná pod číslom 145/1946 Sb.

156 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 5, sp. zn. 36/46, Zpráva povereníka spravodlivosti Dr. Ivana Štefánika o ľudovom súdnictve zo 14. októbra 1946, s. 6–8.

157 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Kalligram, Bratislava 2002, s. 364.

158 K tomu pozri aj: Ako súdia kolaborantov ... (Fr.). *Hlas oslobodených*, 1946, roč. 2, č. 13, s. 4.

159 SNA, f. PS, šk. č. 381, dokumenty Oddelenia ľudových súdov.

Michal Malatinský

kovania pred Národným súdom a často sa vyskytli prípady, že *sa v určenú hodinu nezišiel dostatočný počet prísediacich*. Súdny personál potom musel prísediacich rôznym spôsobom zháňať, aby sa so súdnymi rokovaniami mohlo vôbec začať.¹⁶⁰ Prieťahy pred OES *pre liknavosť a nezáujem niektorých prísediacich* spomínal v októbri 1946 tiež povereník I. Štefánik.¹⁶¹ Podľa A. Rašlu však *nepomáhali ani pokuty* a práve pre túto zlú skúsenosť s prísediacími SNR nariadením č. 88/1947 Zb. n. SNR rozhodla o tom, že po 31. decembri 1947 prejde nedokončená retribučná agenda na osobitné senáty pri krajských súdoch, ktoré boli zložené zo sudcov z povolania.¹⁶²

Retribúcia na Slovensku po roku 1947

Nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR predĺžilo účinnosť retribučného nariadenia a tým aj fungovanie ľudového súdnictva až do 31. decembra 1947. Napriek tomu sa počas roku 1947 ukazovalo, že nie všetky začaté konania budú ukončené do konca roka.¹⁶³ Preto mala byť jeho účinnosť opätovne predĺžená, inak by hrozilo, že sa mnohí podozriví vyhnú trestu. Vzhľadom na skúsenosti s ľudovými súdmi sa normotvorcovia v SNR rozhodli pre zmeny v retribučnom súdnictve.¹⁶⁴ Z retribučného nariadenia tak mali ostať v platnosti a účinnosti iba hmotnoprávne ustanovenia (§ 1–5) ako materiálno-právny podklad, pričom v začatých konaniach mali pokračovať riadne sudy podľa riadneho trestného práva procesného s určitými modifikáciami.¹⁶⁵ Tomuto zodpovedalo aj prijaté nariadenie SNR č. 88/1947 Zb. n. SNR. Vo všetkých začatých konaniach pred Národným súdom, OES a MES, ktoré neboli meritórne rozhodnuté do 31. decembra 1947,¹⁶⁶ pokračovali po tomto dátume osobitné senáty krajských súdov a vo veciach Národného súdu osobitný senát Krajského súdu v Bratislave. Členov týchto senátov mal menovaním zo sudcov okresných, krajských a hlavného súdu obsadzovať povereník spravodlivosti. Všetky návrhy v neskončených veciach strácali platnosť a všetky úkony uskutočnené ľudovými súdmi boli považované za súdne úkony stopovacie (vyšetrovacie). Toto nariadenie zasiahlo aj do otázky opravných prostriedkov. Mimoriadny opravný prostriedok mal byť podľa obsahu považovaný za návrh na obnovu konania, prípadne za žiadosť o podanie opravného prostriedku podľa trestného poriadku platného vtedy na Slovensku. O vecný dôvod zmätočnosti pri návrhu na obnovu konania malo ísť aj vtedy, keď príslušný súd mylne použil inštitút zmiernenia trestu podľa § 6 retribučného nariadenia alebo tento inštitút nepoužil, hoci boli podmienky pre jeho použitie. Návrh na obnovu konania mohol byť podaný

160 Malý záujem o rokovania NS. *Čas*, 16. 1. 1947, s. 3.

161 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 5, sp. zn. 36/46, Zpráva povereníka spravodlivosti Dr. Ivana Štefánika o ľudovom súdnictve zo 14. októbra 1946, s. 3.

162 RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*, s. 150.

163 SNA, f. ÚP SNR, šk. č. 285, sp. zn. 177/dôv/47, List Povereníctva spravodlivosti pre Predsedníctvo SNR z 12. februára 1947.

164 Zápisnica zo zasadnutia SNR 19. 12. 1947 – viz <http://www.psp.cz/eknih/1946snr/stenprot/013schuz/s013001.htm> (citované k 25. 11. 2015).

165 SNA, f. PS, šk. č. 156, II. zväzok, Legislatívne konanie k nariadeniu č. 88/1947 Zb. n. SNR.

166 Na konci roku 1947 zostalo pred Národným súdom a OES 781 nevybavených trestných vecí. PETRANSKÝ, Ivan: *Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948*, s. 97.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

v neprospech odsúdeného štátnym zástupcom a v jeho prospech ním samým, obhajcom, zákonným zástupcom a ďalšími príbuznými¹⁶⁷ aj v prípade objavenia sa nových dôkazov a skutočností, ktoré mohli odôvodniť zmenu výroku súdu o treste. Možno teda konštatovať, že v otázke mimoriadnych opravných prostriedkov toto nariadenie rozšírilo možnosti uplatnenia návrhu na obnovu konania a dalo tak možnosť vstúpiť aj do konaní s právoplatným meritórnym rozhodnutím. Navyše, toto nariadenie nevylučovalo využitie opravných prostriedkov, takže rozhodnutia príslušných senátov krajských súdov mohli byť napadnuté riadnymi aj mimoriadnym opravnými prostriedkami v súlade s trestným poriadkom.

Tento stav však vydržal iba necelé tri mesiace, keďže v atmosfére zmien po februári 1948 bol 25. marca 1948 Ústavodárnym Národným zhromaždením prijatý zákon č. 33/1948 Sb., ktorým sa obnovovala účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o ľudovom súdnictve so zmenou niektorých ich ustanovení. Účelom tohto zákona malo byť *jednak urýchléné skončenie trestného konania pre trestné činy podľa predpisov o ľudovom súdnictve, jednak umožnenie konať revíziu trestného konania v kriklavejších a verejnost' poburujúcich prípadoch*. Výkon retribučného súdnictva opäť prešiel na ľudové sudy, avšak s odlišnou štruktúrou. Boli zriadené ľudové sudy v sídlach krajských súdov, ktoré súdili v trojčlenných senátoch s predsedom – sudcom z povolania a dvoma sudcami z ľudu, resp. so štyrmi sudcami z ľudu, ak išlo o revízne konanie. Prednostov, námestníkov, sudcov a verejných žalobcov ľudových súdov menoval minister spravodlivosti na návrh povereníka spravodlivosti zo sudcov, prípadne štátnych zástupcov alebo advokátov (pre pozíciu verejných žalobcov) v činnnej službe. Konania pred ľudovými súdmi sa riadili ustanoveniami trestného poriadku s tým rozdielom, že proti rozhodnutiam ľudových súdov sa nepripúšťal riadny opravný prostriedok. Okrem toho, zákon umožnil revíziu aj tých retribučných konaní, ktoré boli pred nadobudnutím účinnosti zákona právoplatne ukončené, čo znamenalo prelomenie procesnej zásady *ne bis in idem* (nemožno rozhodovať dvakrát v tej istej veci), resp. procesnoprávnej prekážky *res iudicata* (prekážka veci právoplatne rozhodnutej). Ľudový súd mohol v tomto konaní pokračovať alebo ho nanovo zaviesť na návrh verejného obžalobcu aj bez podmienok a formálnosti obnovy konania, teda bez akéhokoľvek obmedzenia. Podľa dôvodovej správy sa tým malo reagovať na príliš mierne rozhodovanie ľudových súdov, a to najmä pre nesprávne pochopenie inštitútu zmiernenia trestu, ktorý bol údajne vykladaný príliš extenzívne a nebol chápaný ako výnimočné opatrenie.¹⁶⁸ Čo sa týka výkonu trestu smrti, zákon aj na Slovensko rozšíril vyššie zmienenú úpravu v zmysle veľkého retribučného dekrétu.

Záver roka 1948 priniesol aj definitívny koniec výkonu retribúcie na Slovensku podľa retribučného nariadenia a pred ľudovými súdmi. Od 1. januára 1949 bolo možné stíhať trestné činy „retribučného“ charakteru, na ktoré by sa následne prišlo, iba na základe iných právnych noriem, napr. trestného zákona (zákonný článok V z roku 1878).¹⁶⁹

167 RÁLIŠ, Anton: *Trestný proces*, s. 250–253.

168 SNA, f. PS, šk. č. 156, II. zväzok, Dôvodová správa k zákonu č. 33/1948 Sb.

169 PETRANSKÝ, Ivan: *Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948*, s. 108.

Michal Malatinský

Bilancia retribučného súdnictva na Slovensku

V rokoch 1945 až 1948 boli pred retribučnými súdmi na Slovensku prejednané desaťtisíce prípadov. Najvyšší ľudový súd – Národný súd počas svojej činnosti¹⁷⁰ vyniesol 51 rozsudkov nad 83 osobami, pričom odsúdil (sústredíme sa tu iba na hlavné tresty) na trest smrti 17 osôb (20,48 %), na trest na slobode 50 osôb (60,24 %), na trest verejného pokarhania 3 osoby (3,61 %), na trest straty volebného práva 1 osobu (1,2 %), pri 2 osobách upustil od potrestania (2,41 %) a 10 osôb oslobodil (12,05 %). Z osôb, ktoré boli odsúdené na smrť, bolo 11 popravených (J. Šmigovský dňa 9. októbra 1945, bývalý poslanec snemu nemeckej národnosti Sigmund Keil 26. júna 1946, niekdajší prednosta 14. oddelenia ministerstva vnútra – organizátor deportácií slovenských Židov v roku 1942 Anton Vašek 30. júla 1946, bývalý predseda slovenskej vlády Vojtech Tuka 20. augusta 1946, popredný predstaviteľ Hlinkovej gardy Otomar Kubala 28. augusta 1946, jeden z veliteľov Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy Jozef Gašparík 11. februára 1947, niekdajší veliteľ žandárstva na Slovensku generál Timoteus Ištók 7. marca 1947, prezident Slovenského štátu Jozef Tiso 18. apríla 1947, vyslanec Nemeckej ríše na Slovensku Hans Elard Ludin a generál Waffen-SS Hermann Höfle, ktorý sa zúčastnil bojov proti SNP, 9. decembra 1947 a nadporučík Ladislav Kleinert, ktorý sa dopustil represálií proti civilnému obyvateľstvu na východnom Slovensku, 16. decembra 1947), 4 dostali milosť (poslanec snemu nemeckej národnosti Jozef Steinhübl, jeden z prednostov Ústredne štátnej bezpečnosti Peter Starinský, generál slovenskej armády Jozef Turanec a Ján Esterházy) a pri dvoch osobách nebol trest smrti vykonaný pre ich neprítomnosť (niekdajší minister vnútra a zahraničných vecí Ferdinand Ďurčanský a niekdajší minister národnej obrany Štefan Hašík). Priemerný trest na slobode bol vo výške 7,83 rokov.

Okresné ľudové sudy počas svojej činnosti vyniesli rozsudky nad 20 470 osobami, z ktorých 7 985 odsúdili (39 %) a 12 485 oslobodili (61 %).¹⁷¹ V ich činnosti je badaateľný postupný nárast oslobodzujúcich rozsudkov, napr. do konca roka 1946 bol ich podiel na úrovni približne 50 percent.¹⁷² Zrejme sa tu prejavovala tendencia tzv. chladnúcich hláv, teda ľudové sudy súdili miernejšie s tým, ako narastal časový odstup od vojnových udalostí.¹⁷³ Aspoň čiastočne relevantné však môžu byť aj iné vysvetlenia. OES sa mohli na začiatku svojej činnosti sústrediť prevažne na „väčšie ryby“, významnejších miestnych kolaborantov, a až v neskoršom období na menej závažné prípady. Treba poukázať aj na to, že vysoký pomer oslobodzujúcich rozsudkov OES sa stal terčom kritiky najmä zo strany komunistickej a odbojárskej tlače.¹⁷⁴

170 K tomu pozri KAPRÁLIKOVÁ, Silvia: *Národný súd 1945 – 1947. Inventár, zv. I–III*. SNA, Bratislava 1995; CHREŇO, Jozef: *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*; tamtiež, f. ÚP SNR, šk. č. 51, 432–440; SNA, f. ÚO-NS, šk. č. 3–25 a tamtiež, f. NS.

171 Ľudové sudy do posledného roku činnosti (ZAS). *Národná obroda*, 19. 1. 1947, s. 3 a RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu...*, s. 152–153. Za celú ich činnosť OES vyniesli 48 trestov smrti, z ktorých bolo 18 vykonaných.

172 *Ľudové sudy do posledného roku činnosti (ZAS)*, s. 3.

173 B. Frommer si v kontexte českej retribuície všima zrkadlový jav – bezprostrednejšie po vojne súdili ľudové sudy prísnejšie a nemilosrdnejšie. FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, s. 185–186.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

Ľudové sudy, ktoré na Slovensku pôsobili v roku 1948 podľa zákona č. 33/1948 Sb., súdili 1 717 osôb, z ktorých 903 odsúdili (52,59 %) a 814 oslobodili (47,41 %). Trest smrti bol uložený v 11 prípadoch, ale iba v jednom bol aj vykonaný (bývalý nemecký poradca pre „riešenie židovskej otázky“ na Slovensku Dieter Wisliceny¹⁷⁵ 4. mája 1948). Priemerný trest na slobode bol vo výške takmer 5 a pol roka.¹⁷⁶ Keď 31. decembra 1948 tieto ľudové sudy formálne ukončili svoju činnosť, ukončená bola aj celková bilancia retribučného súdnictva na Slovensku.

Záver

Výkon retribučnej spravodlivosti v povojnovej ČSR v rokoch 1945 až 1948 bol determinovaný retribučným dualizmom. Retribúcia na Slovensku bola vykonávaná na základe nariadenia Slovenskej národnej rady, v čom treba vidieť aj potvrdenie jej štátoprávneho postavenia. V ňom boli upravené osobitné skutkové podstaty s retroaktívnym pôsobením, zamerané najmä na potrestanie kolaborantskej a zradcovskej činnosti. Okrem toho bola zriadená trojstupňová štruktúra ľudových súdov na úrovni politických obcí, okresov a Národný súd ako najvyšší a celoslovenský orgán. V roku 1948 došlo po pár mesiacoch k obnoveniu ľudového retribučného súdnictva, hoci tentokrát s odlišnou štruktúrou a procesnoprávnou úpravou. Hmotnoprávne ustanovenia retribučného nariadenia však boli na Slovensku relevantné až do konca roku 1948.

V rozhodovacej praxi ľudových súdov sa vyskytlo viacero problémov, ktoré si vyžiadali dve novelizácie retribučného nariadenia. Možno hlavne uviesť, že činnosť retribučného súdnictva bola na Slovensku hatená personálnymi i organizačnými nedostatkami, problematickým fungovaním mnohých okresných a miestnych ľudových súdov, ako aj nedisciplinovanosťou mnohých prísediach. Väčšina z nich však bola aspoň čiastočne vyriešená. Slovenské retribučné sudy tak počas svojho pôsobenia súdili desaťtisíce prípadov. Treba uviesť, že podrobnejšie zhodnotenie retribučného súdnictva na Slovensku nad rámec toho, ktoré sme uviedli v štúdiu, by si vyžadovalo spracovanie a vyhodnotenie činnosti jednotlivých MĽS, OĽS a tiež ľudových súdov z roku 1948. Táto téma tak stále ostáva otvorená.

174 Pozri napr. DÚBRAVSKÝ, Michal: Rýchlo ukončiť proces očisty! *Odkaz*, 1947, roč 2, č. 3, s. 33. Prečo nefungujú ľudové sudy (R. R.). *Hlas oslobodených*, 1946, roč. 2, č. 11, s. 2.

175 Dieter Wisliceny (1911 – 1948) bol príslušník viacerých nemeckých nacistických organizácií, organizátor protizidovských opatrení a blízky spolupracovník Adolfa Eichmanna. Na Slovensku pôsobil ako poradca pre riešenie tzv. židovskej otázky. Viz CHREŇO, Jozef: *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*, s. 200.

176 PETRANSKÝ, Ivan: *Ľudové súdnictvo na Slovensku v roku 1948*, s. 250.

Michal Malatinský

Príloha č. 1 – Kolektívna zodpovednosť poslancov Snemu Slovenskej republiky

[...] Podľa presvedčenia Národného súdu vinu každého poslanca treba posudzovať už z hľadiska kolektívnej zodpovednosti všetkých členov bývalého Slovenského snemu.

Poslanci bývalého Slovenského snemu boli ustanovení voľbami, usporiadanými podľa vzoru nemeckých nacistických volieb. Týmto voľbami, v skutočnosti partajnými menovaniami, dostala výlučnú politickú moc HSLS do rúk. Poslancami sa stali osoby Strany alebo Strane potrebné, no používajúce jednako dôveru Strany. Už tento výber, pri známej štruktúre jedinej strany, vylučoval každú opozíciu vo vlastnom slova zmysle, ktorá by bola trvalejšieho rázu.

Bol preto poslanec bývalého Slovenského snemu iba nástrojom bývalého režimu, ktorý nástroj už svojou povahou slúžil súčasne za zákonodarný a legalizačný zástoj režimu, ktorého zástoja režim potreboval, aby navonok bolo zachované zdanie, že sa na Slovensku vládne podľa zásad usporiadaného parlamentárneho systému. Režim bývalého Slovenského štátu bol však nesporne profašistický a separatistický. A tomuto režimu slúžil svojim významným zástojom bývalý Snem. Duch režimu prenikal a ovládal celú činnosť Snemu, čo až predostatočne vidno z noriem týmto Snemom vynášaných. Tento duch stojací v príkrom rozpore už i so samou ideou Československého štátu, napokon sa nezastavil už ani pred najväčšou pohanou, keď išiel so zbraňou a germánskou pomocou porážať povstanie slovenského národa za svoju slobodu.

Nesie preto každý poslanec bývalého Snemu kolektívnu zodpovednosť za činy režimu, ktorému slúžil. A zbytočná by bola jeho výhovorka, že za vydanie tej-ktorej normy nenesie zodpovednosť, lebo pri jej odhlasovaní vraj ani prítomný nebol. Tým, že napriek prípadnému nesúhlasu jednako aj ďalej zostal poslancom, tým samým schvaloval činnosť svojho Snemu, leda že by dokázal, že zostával poslancom v dohode s činiteľmi odboja, aby tak poslužil cieľom odboja...

Z rozsudku Národného súdu z 1. februára 1946 nad Rudolfom Schwarzmom

Zdroj: Národný súd o kolektívnej zodpovednosti. Právny obzor, 1946, roč. XXIX, č. 5, s. 143

Príloha č. 2 – O právnom základe retribúcie na Slovensku

[...] Obžaloba na obžalovaného Vojtecha Tuku sa opiera výlučne o ustanovenia nariadenia Slovenskej národnej rady zo dňa 15. mája 1945 č. 33 Sb. n. SNR [...] Ide teda o proces vnútroštátny, ale nie v obyčajnom zmysle, lebo tento proces presahuje svojím významom hranice štátu a to nie len po stránke politickej, ale v istom zmysle aj po stránke právnej.

Mimoriadne ľudové súdy v Československej republike sú síce súdmi vnútroštátnymi, a to jak čo do organizácie, tak aj čo do kompetencie a formulácie deliktov, ktoré majú stíhať, avšak z hľadiska medzinárodných záväzkov štátu a po stránke ideovej sú zároveň orgánmi medzinárodnej spravodlivosti, ktorá pokiaľ ide o súdenie vojnových zločincov poprvýkrát bola normovaná a organizovaná za druhej svetovej vojny a po jej zakončení. Tiež ustanovenia o zločinoch, ktoré majú súdiť Národný súd a ľudové súdy, majú z veľkej časti korene v práve medzinárodnom, ktoré od jednoduchých medzinárodných zvyklostí, postupne formulovaných v medzinárodných zmluvách, prešlo dlhým vývojom, až v dôsledku zločinnej a bezohľadnej druhej svetovej vojny vyvrcholilo v nových, revolučných normách. (nečitateľné dve slová – pozn. aut.) národy právne spoznali, že základným zločinom, z ktorého sa zrodili všetky vojnové zločiny, je útočná vojna, rozpútaná mocnosťami Osy.

Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948

Medzinárodná verejnosť sa presvedčila, že Hitlerovské Nemecko zosnovalo neslýchané a bezohľadné spiknutie proti bezpečnosti štátov, národov a ich príslušníkom a tiež proti medzinárodnému právu a že vojnu viedlo zločinným spôsobom. Preto vzniklo prísno revolučné svetové hnutie, ktoré žiadalo:

- 1/ potrestanie vojnových zločincov medzinárodnými súdmi,
- 2/ zabezpečenie mieru svetovou organizáciou s mocou donucovacou,
- 3/ odzbrojenie národov pestujúcich násilnícke metódy vo vzťahoch medzinárodných.

Toto revolučné hnutie viedlo k revolučným zákonom a revolučným súdom, medzinárodným a vnútroštátnym.

Pokiaľ ide o trestanie vojnových zločincov v širšom aj užšom slova zmysle, bol daný preto pevný základ dvomi medzinárodnými zmluvami, ktoré majú mimoriadny význam, ako pre právo medzinárodné, tak pre právo vnútroštátne.

Deklarácia Moskovská zo dňa 1. novembra 1943 uznesená vedúcimi štátnikmi troch hlavných veľmocí, za ktorú sa postavilo 33 národov, ustanovila zásadne, že nemeckí dôstojníci, vojaci a členovia nacistickej strany majú byť poslaní späť do štátov, na území ktorých sa dopustili vojnových zločinov, aby tam boli potrestaní podľa zákonov príslušnej zeme.

Princíp trestania vojnových zločincov súdmi vnútroštátnymi, či už vojenskými alebo inými, bol teda zachovaný a keďže bol neskoršie potvrdený aj Londýnskou dohodou, je podľa práva dosiaľ platným pravidelným spôsobom trestania vojnových zločinov.

Tým sa dáva súdom, ktoré vnútri štátu súdia vojnových zločincov, medzinárodnoprávny základ.

Každý zo spojencov je povinný potrestať vojnových zločincov, ich záujem na potrestaní je samozrejímavý a proste sa predpokladá. O tom, ktorý súd má ich súdiť, rozhoduje každý štát úplne slobodne podľa zásad práva revolučného.

Druhý základný medzinárodný zákon vyšlý z revolúcie je Londýnska dohoda z 8. augusta 1945, uzavretá medzi vládami Spojených štátov, Veľkej Británie, Sovietskeho svazu a Francie. Touto dohodou bol zriadený Medzinárodný vojenský tribunál k súdiu hlavných vojnových zločincov, ktorých činy nie sú zemepisne lokalizované. [...]

Tým vznikol právny stav, že kategórie vojnových zločincov sú stanovené medzinárodným právom, ich potrestanie je však zverené vnútroštátnym súdom.

Naše retribučné nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Sb. n. SNR bolo vydané skoro tri mesiace pred Londýnskou dohodou, preto nie je vnútroštátnym predpisom, ktoré by prevádzalo zásady vyslovené v Londýnskej dohode. Nariadenie si samostatne formuluje vojnové zločiny a súvislosť s vojnovými zločinnými v zmysle medzinárodného práva je naznačená tým, že retribučné nariadenie hovorí o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov podporujúcich vojenské, politické alebo hospodárske záujmy nacistického Nemecka a ustanovuje trestnosť vypovedania a vedenia vojny proti Svazu sovietskych socialistických republík a spojencom.

Preto sa verejná obžaloba na Vojtecha Tuku právom obmedzuje na zločiny stanovené retribučným nariadením a nie je nútená uchýliť sa bezprostredne k prameňom práva medzinárodného.

Predtým, než prikočím k objasneniu jednotlivých skutkových podstát, pokladám za potrebné vyvrátiť námietku, že retribučné nariadenie zaviedlo „nové“ predpisy so spätnou platnosťou, čo sa protiví starej zásade „žiadny zločin bez zákona“ a „žiadny trest bez zákona“.

Michal Malatinský

Je síce pravdou, že retribučné nariadenie má spätnú platnosť, ale väčšina činov v ňom uvedených bola trestná už podľa iných platných trestnoprávných ustanovení, takže ide väčšinou iba o inú formuláciu deliktov. Platí to najmä na pričinenie sa o rozbitie Československej republiky a na prispenie, aby bol vytvorený separatistický štát pod ochranou Nemecka, čo ako vlastizrada, resp. úklady o republiku bolo trestané podľa zákona č. 50/1923 Sb. [...]

Okrem toho dovoľm si poukázať na to, že nie je možné ľpieť na mŕtvej litere zákona, veď litera zabíja, ale duch oživuje. Právo a právnici si musia uvedomiť, že je potrebné čerpať z dôležitého prameňa práva: z právneho presvedčenia a právneho svedomia ľudových vrstiev, lebo právo, ktoré stojí zas na prelome dejín, musí sa zmeniť, rozvinúť i zrevolucionizovať, aby splnilo svoje poslanie – byť upravovateľom spoločenských vzťahov. To však znamená, že musí zostúpiť na pôdu nových národných a sociálnych, politických a mravných, medzinárodných a tiež technických skutočností, že sa musí skloniť ako ten antický Antrus (správne Antaios – pozn. aut.), keď mu sily slabli k matke Zemi, t. j. ľudovým vrstvám, k ľudu. A náš ľud zachovajúc si zdravé zmyšľanie a čisté svedomie, vždy odsudzoval rôzne činy, hoci boli konané pod rúskom práva, ale boli v rozpore so zákonmi humanity a verejného svedomia. Platí to rovnako na napomáhanie činnosti fašistických okupantov, na napomáhanie vedenia vojny, perzekúciu demokratických osôb ako na pozbavenie majetku, čo pokladal za krádež, a deportácie do koncentračných táborov, čo ľud správne pokladal za otroctvo, ba za hnanie do smrti, teda za účastníctvo na usmrcovaní ľudí.

Možno preto právom dôvodiť, že páchatelia takých činov boli si plne vedomí, že páchajú trestné činy a že sú za ne zodpovední a že za to ich stihne zaslúžený trest...

Zo záverečnej reči vedúceho obžalobcu pred Národným súdom Dr. Ľudovíta Rigana z 7. augusta 1946 v procese s Dr. Vojtechom Tukom

Zdroj: SNA, f. NS, sp. zn. Tnľud 7/46, mikrofilm A-919

Príloha č. 3 – Retribúcia ako nástroj na ochranu spoločnosti

Nariadenie čí. 33/45 Sb.n. SNR v svojom pomenovaní " Nariadenie o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov " nevystihuje vlastne presne a výstižne svoj pravý účel, aký má. Lebo ide o hlbší a poziahlejší problém, ide o právnú likvidáciu fašizmu a nacizmu. Platné právne normy treba vykladať a aplikovať v duchu modernej trestneprávnej koncepcie: ochrany society t.j. ochrany ľudskej spoločnosti. Ide o zaistenie tejto ochrany, o zaistenie pokoja budúceho národného a medzinárodného spoločenstva. Vedúcou preto myšliankou v období likvidácie nacizmu a fašizmu je ochrana ľudskej spoločnosti pred morom nacistického a fašistického rozvratu a pred bacilmi epidémie prípadnej novej svetovej vojny.

Z rozsudku Národného súdu z 22. júna 1946 nad Sigmundom Keilom, s. 21

Zdroj: SNA, f. UO-NS, šk. č. 8, sp. zn. Onľud 57/45